

NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

64

---

A SZÉKELY NYELVJÁRÁS  
SZÓRENDI SAJÁTSÁGAI.

---

IRTA

STEUERMANN MIHÁLY.

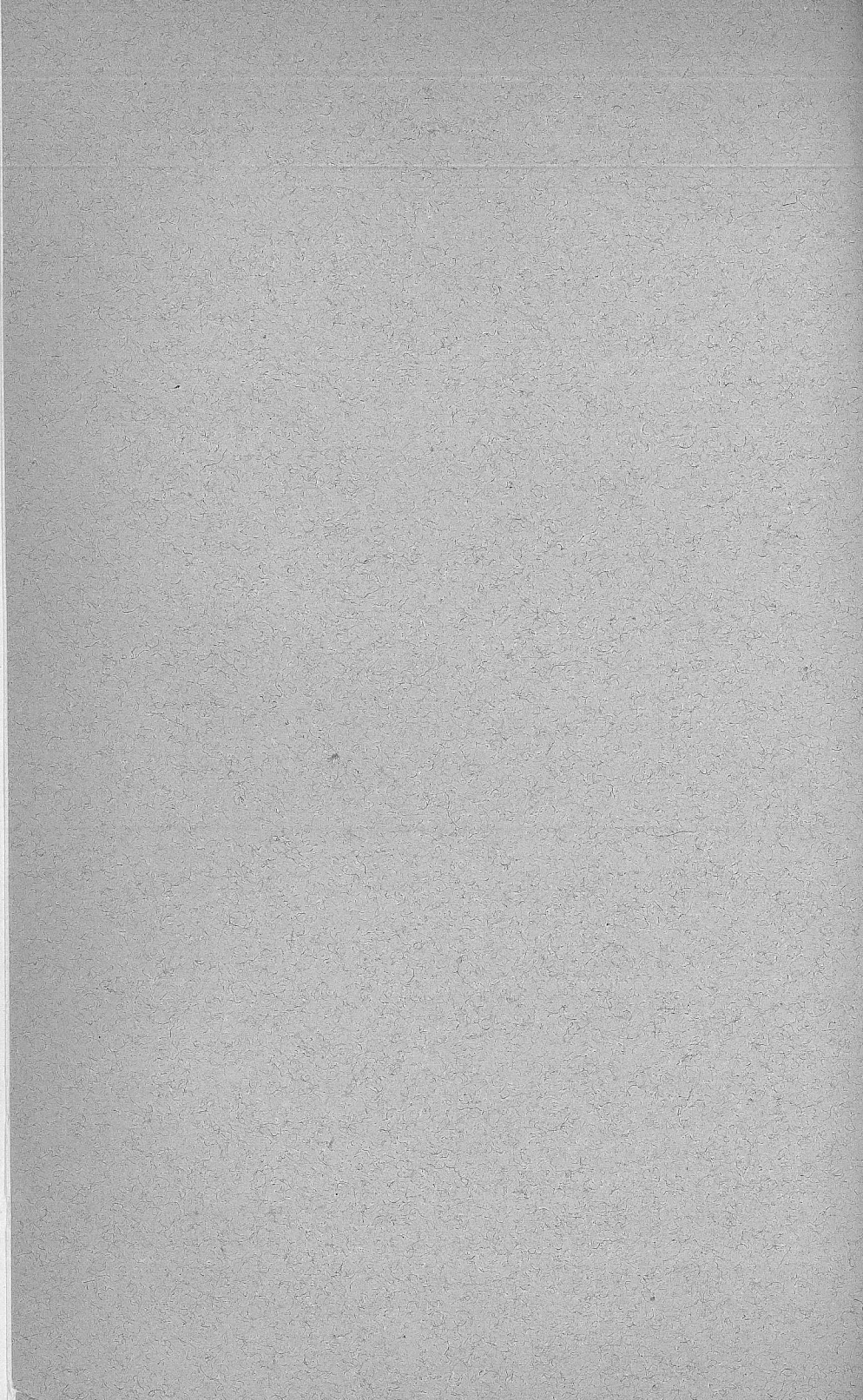


BUDAPEST

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1910

Ára egy korona.



NYELVÉSZETI FÜZETEK

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND

64

A SZÉKELY NYELVJÁRÁS  
SZÓRENDI SAJÁTSÁGAI.

IRTA

STEUERMANN MIHÁLY.



BUDAPEST  
ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA  
1910



Sajátságosnak látszik, hogy a magyar szórenddel foglalkozó általános munkák, mint Simonyi Zsigmondé<sup>1</sup> és Molecz Béláé,<sup>2</sup> a székely nyelvterület szórendi sajátosságainak földértésére sokkal részletesebben kitérnek, mint azok a speciális dolgozatok, melyek egy-egy székely nyelvjárás beható jellemzését tüzték ki maguknak célul. E jelenség oka többnyire az, hogy az egyes nyelvjárások tanulmányozói nem rendelkeznek erre a célra elég bő anyaggal. Mert kétségtelen, hogy a szórendi sajátságok, törvények elvonására sokkal nagyobb nyelvi anyag szükséges, mint akár a hang-, akár az alaktan törvényeinek megállapítására. Részben azonban azért is bántak az illető nyelvészek e kérdéssel olyan mostohán, mert semminél sem szükséges annyira az egységes szempontokból, a megállapodott elmélet alapján való rendszeres tárgyalás, mint a szórendnél és éppen a szórend-kutatás eredményei vannak a legkevésbé elterjedve, a legkevésbé népszerűsítve. Amit itt-ott a székely nyelvjárás tanulmányokban a szórendre vonatkozólag találunk is, az csak egyes általános megjegyzésekre szorítkozik.

Így Szabó Dezső (A csíkszentdomokosi nyelvjárás)<sup>3</sup> mindössze ennyit mond:

»Az igekötő igen gyakran a mondat végén van: oda vótam, hogy a szénát hozzam bé; ugy megütlek, hogy a nyavaja tör ki. Ilyenkor az ige és az igekötő egyformán hangsúlyos.«

Azt látjuk, hogy az idézett két székelységi mondat valóban sajátóságos szórendű, de a sajátóság nem csupán abban áll, hogy »az igekötő a mondat végén van«. A két példa amúgysem foglalható egy szempont alá.

Gencsy István (A gyergyói nyelvjárás)<sup>4</sup> csak azt jegyzi meg, hogy: »Az egyszerű mondat szórendjét érdekesen változ-

<sup>1</sup> A magyar Szórend. Nyr. 31. és NyF. 1. — <sup>2</sup> A magyar szórend történeti fejlődése. 1900. — <sup>3</sup> NyF. 20 : 43. — <sup>4</sup> NyF. 9 : 29.

tatja meg az oláhból kölcsönzött 'máj' tagadót nyomósító szócska.« Példát erre nem idéz. »Szórendi eltérések még ezek: Jédus neve dicsértessék! Szavát ne felejtse!« Végül: »A mondatban különös hangsúlyt nyer az utolsó szótag, amelyet megnyújtanak és mintegy énekelve ejtenek: oda ne igen nyujj!! Hát e miféle?« — Vö. még: Lőrincz Károly, Háromszéki nyelvjárás. M. Nyelvészet VI. 206. és 316. — Balassa József, A székelyek nyelve. Etnographia I. 309. — Nagy Géza, A székelyek és a pannoniai magyarok. Etnogr. I. 165. — Horger Antal, A halmágyi nyelvjárás, NyK. 31 : 365. A szórendi sajátságokat nem vizsgálják behatóbban.

Simonyi Zsigmond és Molecz Béla a székely szórend tanulmányozása számára megtörték az utat. Az én föladatom az adatok gyarapítása és rendezése, egyik-másik sajátság földerítése. A mai székelység szórendjét, amennyire lehetett, összevettem néhány régi székely származású író szórendjével.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Adataimat a *Magyar Nyelvőrben* közölt székely »néphagyományok«, *Kriza Vadrózsáinak* prózai szövege, az *Arany-Gyulai-féle Népköltési gyűjtemény* 3. kötete és *Rubinyi Mózes* a moldvai csángók nyelvjárásáról írt tanulmányainak szövege szolgáltatta főképen, számos adatot azonban egyéb forrásokból is merítettem. A régi írók közül tekintettel voltam *Apor Péternek Metamorphosis Transsylvaniae* c. munkájára és *Leveleire*, *Cserinek Erdély történetjére* és *Mikes Kelemen Törökországi leveleire*.

Tárgyalásomban az egyszerű szerkezetekből indulok ki és haladok a bonyolultabb felé. Először a főszólam elemeinek rendjében nyilvánuló sajátságokat vizsgálom, azután a »tüzetes rész« mellék- (azaz nem ígés-) szólamaira térek át. Végül pedig az egyes szólamok egymásközi elhelyezését teszem megfigyelés tárgyává. Meggyőződésem, hogy csak a tárgyalásnak ez a módja vezet célra és biztos, áttekinthető eredményre. Hiszen a nyelv életében is az egyszerű szerkezetekben nyilvánuló lélektani és logikai folyamatok ismétlődnek, mintegy bonyolultabban, a többtagú, terjedelmesebb szerkezetekben. Hozzájárul az, hogy a magyarban, amint alább részletesebben fejtegetem, a főszólam szórendje teljesen független a mellék-szólamok minőségétől, tehát a reá nézve megállapított sajátságok általános érvényességűek.

## I. A SZÓLAMOK RÉSZEINEK SORRENDJE.

### A. A főszólam.

#### a) Állító mondat.

Főszólamnak azt a szólamot nevezzük, mely az állítmányi (ragozott) igét tartalmazza.

A főszólam állhat: 1. pusztá igéből, 2. bővítményes igéből és 3. nyomatékos határozmánnyal ellátott pusztá vagy bővítményes igéből.<sup>1</sup> Hozzájárulhatnak azonkívül kiegészítmények, ugymint külön hangsúllyal nem bíró alany, tárgy vagy határozó.

#### 1. A főszólam pusztá ige.

Ilyenkor természetesen szórendi változatosság nem lehetséges. Megjegyezzük azonban, hogy a pusztá igék helyébe a magyar nyelv fejlődésének újabb korszakában, — kétségkívül a kifejező képesség javára — mindinkább bővítményes igék lépnek, a bővítmény az igével pedig egyre szorosabb egységgé forr össze. A székely nyelvjárásra nézve azonban kimutatták, hogy ez a folyamat nem ment annyira végbe mint a köznyelvben. Dolgozatunk folyamán alkalmunk lesz több jelenséget ezzel a ténnyel megmagyarázni.

Egyelőre lássunk egynehány olyan példát, amely a mai köznyelv bővítményes igéje helyében a pusztá ige használatát mutatja.

Az úrfi mindjárt *ment* a generalis commendansra (Cserei 478. eh. elment). Bemenvén az erdőre *találék* Apor Istvánra, Székely Ferencre (205. rátalálék). Azalatt *érkezik* a svécziai király a vezérhez (Mikes VII. oda-érkezik.). Még a kamattyává is *szörzöm* (Hunfalvy, M. Nyelvészet 4 : 322. megszerzem). Férkezettek fazakok, hat *térjen* a csipor is (6 : 371. térjen el). *Hálálom* tinéktek kegyes jószágokat (Csik. Nyr. 18 : 475. meghálálom).

<sup>1</sup> A »bővítmény« és a nyomatékos határozmány között levő különbség szembetűnik, mihelyt megvizsgáljuk, minő kérdésre felel az egész főszólam. Ebben a mondatban: »fát vág« a »fát« szó bővítmény, ha a mondat erre a kérdésre felel: mit csinál?, ellenben nyomatékos határozó, mikor erre felel: mit vág?

## 2. A főszólam bővítményes ige.

Az igekötő és egyéb bővítmények között az a különbség, hogy amaz nem határozza meg pontosan az igét, csak irányát és folyamatának minőségét jelöli, úgyhogy a teljes meghatározás végett külön határozóra van még szükség. Pld. 'bemegy' csak akkor van teljesen meghatározva, ha vagy kiteszem ezt: 'a házba', vagy hozzágondolom és feltételezem, hogy a hallgató is tudja a pontos helyet. Ehhez járul az is, hogy az igekötők a legprimitívebb, leggyakoribb határozók, ezért forrtak idővel annyira össze az igével, és ezért nem mutatnak szórendi tekintetben olyan szabadságot, mint egyéb bővítmény.

Ha a főszólam bővítményes ige, akkor kétféle szórend lehetséges: a) *bemegy* és b) *megy be*, vagy *fát vág* és *vág fát*.

Azokat az eseteket, melyekben a köznyelv a higgadt közlésben is a b)-szórendet használja, részletesen vizsgálják Simonyi (10—12.) és Molecz (17—29.). Azonkívül kimutatják, hogy a régi nyelvben és egyes nyelvjárásokban, úgymint a dunántúliban, a székelységben, de különösen a csángóknál, a b)-alak akkor is gyakori, amikor a fent jelzett esetek nem fognak fenn.

Egy dolgot azonban meg kell jegyeznünk. Amikor a higgadt beszédben az igekötő, illetve egyéb bővítmény az ige mögé kerül, jóformán két szólammal van dolgunk. Ez éppenséggel nem azonos azzal az esettel, mikor az igének nyomatékos volta miatt, vagy kirekesztő határozomány hatása alatt kerül a bővítmény az ige mögé. Pld. '*megy | be*', ebben a hangsúly megoszlik a két szó között. Ellenben: *ő megy be*, vagy: *megy be*, ezekben a *be* nem kap semmi hangsúlyt és teljesen az ige szólamához tartozik.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Balassa József Molecz könyvének bírálatában (NyK. 31 : 119.) azt mondja ugyan, hogy ezekben: 'úgy neveltünk, hogy | *pukkadunk meg*', vagy: 'a főd is szinte | *hasadott meg*' az igekötő teljesen hangsúlytalan. Nem tudom, vajjon eredeti megfigyelésen alapszik-e Balassának ez a kijelentése. Molecz bevallja, hogy nem bizonyos a dologban. Marosvásárhelyt, ahol ez a szórend feltűnően általános, különösen a majdnem megtörtént cselekvés kifejezésére, az igekötő külön, noha gyöngébb hangsúlyt kap. Még inkább a folyamatosság kifejezésének esetére áll ez. Simonyinak valószínűleg szintén ez a nézete. Erre vall jelölése (A m. szórend 10.—11.): Folyamatos egyidejű: *jöttek | vissza*. Észreveszen egy mókust, amint egy fa odvába éppen *búvik | be* (Kriza 406.), Tartós: Kálmán csak *nézett | rá* hallgatva (Jókai, id. Nyr. 3 : 460.). Beálló: *adok | kalácsot, megyek | be*. Szándék: *Mennék | bé* az ajtón, nem férek. Majdnem megtörtént cselekvés: úgy ihatnám, *epedek | meg*. (Nyr. 8 : 225.)



Nézzük mindenekelőtt azokat az eseteket, melyekben a székelység a *megy* | *be* formát használja.

1. Amikor az igekötő különválását, illetve a puszta ige használatát, mint a köznyelvben is, folyamatos, tartós, kezdő és beálló cselekvés kifejezése okozza, továbbá azokban az esetekben, melyekben e szórend különféle okokból állandóvá vált, pld. az elbeszélés némely kifejezésében, vagy pedig mikor maga az ige nyomatékos, kiemelt, azaz ellenmondást, vagy lehető ellenmondást mintegy előre meg akar cáfolni.

#### a) A bővítmény nyelvtani alany.

Hát egyszer csak nyilik az *ajtó*, bejönnek (Csik. Tréf. népm. 84.). S elgondolkozott magába, hogy lész imán ahajt nekik *egy kicsi legénykékjök* (Gyergyó, 8 : 89.). Vót ott közel az erdőben *egy nagy tó*, s abba vót egy csomó *vadréce*... Hát vót a zsebiben *egy huszas* (Hétfalú, 5 : 374.). Szoknyájának hetvenhetedik ráncában *vót egy fehér bolha*,... annak köllös-közepibe volt egy fényös királyi *város*, a városba pedig lakott egy öregrend *király*, kinek volt egyetlen jóra menő *fia* (Arany-Gy. Népk. 1 : 361.). Mikor a hegedűszót meghajja, csiklik a *vére* belé (Vadr. 362.). Mindig vigyorog a legényekre... s törí a nagy *nyavaja*, ha eszibe jut az a hóhérnak való tánc (Udvsz. 4 : 32.). Hiszen mán második kapálás után mindakettőt ötte a *fene* (uo.). Nekünk vagy on *egy legényünk* s jötünk, hogy kérjük neki a lányt (Moldv. cs. Rub. 1 : 32.).

#### Az ige nyomatékos, többé-kevésbé kiemelt:

Mert || *vannak* | *olyanok* közöttük, akik soha lovon nem ültenek (Mikes XVIII.). *Vagyon* immár egynehány | *napja*, hogy ide visszaérkeztem (CCVII.). Hanem én azt mondom, azt ne bánnya, met írastudó, s még || *lesz* kejedből | *bíró* a faluba (Csik. 5 : 512.). Fogaggyon szekeret, mert || *lesz* | *elég csizma* készen (Zajzon, 5 : 469.). Immán csak || *lehet* | *reményünk*, hogy megmarad (Vadr. 356.). Neked || *vóna* | *eszed*, ha más bolond vóna (1 : 181.). Én még || *vagyok* | *erős* ojjan a mijen, de *lehet erős* a kicsi királyfi (Kibéd, 29 : 535.).<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Molecz a 'volt' kezdetű mondatokat, melyeket a régi nyelvből és a népnyelvből idéz, úgy magyarázza, hogy bővítményük határozatlan fogalom, azaz »olyan fogalom, melyet magunk sem ismerünk egész valójában vagy a hallgatónak figyelmét nem akarjuk az egészre fölhívni. Esetleg ha az illető fogalom részekre osztható, egy vagy több ilyen részt akarunk az ige fogalmával összekötni. Szóval az igét valami partitívusi fogalommal kapcsoljuk össze, úgy azonban, hogy az ige körét nem akarjuk vele korlátozni. De a partitívusi fogalom is fontos és azért ennek is nyomatékos helyre jut az első szótágja.«

Molecz e magyarázata korántsem illik minden felhozott példájára, sőt példáinak legnagyobb része más magyarázatra szorúl. Kétféle példát hoz fel. Az elsőnek mintája a 'volt egy ember', vagy 'láték álmod'. A másíknak mintája: 'talán *lesz* száz hordóval vagy többel is'. Már első tekintetre feltűnik ez esetek különböző volta. Az első típusban a bővítmény hátra-

## b) A bővítmény nyelvtani tárgya:

Egyszer a többi között, amidőn || *vonták a | szekereket* (Mikes, Lev. XLIII.). (A gyermek kenyeret kér az anyjától, ez nem akar adni s ha éppen akkor haragszik, azt mondja: | *adok* | tüzes egi veres langgal égő menköves isten *haragját* (Vadr. 367.). Ne ordíts, mintha || *nyuznák az | ódaladat* (360.). A varró || *talált egy | kicsi kokiskát* (Sepsi-Uzon, Tréf. nm. 81.). Mennek mendegélnek, hát || *elérnek egy | szép erdőt* (Sepsi-Uzon, Tréf. nm. 81.). Hát egyszer meglátja Kelemen kőmives, hogy a felesége || *viszi az | ebédet* (Marosszék, 15 : 287.). Én is || *szedek nagy izibe egy jó kalapfő | követ* (Kibéd, Tréf. nm. 76.). S annak a vásárba *vesznek egy kis ködmönt*. (Gy.—Szentmiklós, 8 : 89).

## Nyomatékos igével:

ha megteszik jó, ha pedig nem, || *mondhat | jó utat* nekik (Kibéd, 29 : 537. Figyelemkeltés, fősorolás: Azért az asztalért az urfiak || *fizetnek | száz magyar forintot* (Apor. Met. 431.). ott || *ád egy pipa dohányt, egy findzsa kávét* . . . (Mikes Lev. IV.).

vetését egy általános, minden nyelvnek közös lélektani körülmény okozta. Hiszen ez a mesekezdet: 'Volt egy ember', 'Es war einmal ein König', 'There was a man', 'Il y avait un homme', 'Fuit vir' azt bizonyítja, hogy itt korántsem valami speciális magyar szőrendi sajátossággal van dolgunk. Azt hiszem, főoka a 'volt' előrevetésének így ebben, mint a néhány alább tárgyalt esetben az, hogy a hallgatónak a figyelmét különösen föl akarjuk valamire keltetni. Az ilyen kezdő ige tulajdonképpen nem is csupán a saját bővítményére vonatkozik, hanem esetleg az egész mondanivalóra. A 'volt' mintegy az egész mesét előrejelzi, míg ha így kezdenők: 'Egy ember volt', a 'volt' csupán erre az egy főnévre vonatkoznék. Ép úgy a 'latec almot' példája. Az ige mintegy az egész álom tartalmára hívja föl az ember figyelmét.

Előmozdíthatta e mesekezdet fejlődését az a körülmény is, hogy sokszor a mesemondó a kezdetet, az érdeklődés fokozása végett, késlelteti; sokszor meg maga sem tudja kezdetben, mit is fog mondani. Ez magyarázza meg a magyar meséknek elnyújtott kezdetét: 'Egyszer volt, hol nem volt stb.'

Hogy ez esetben partitivusi fogalomról szó lehetne, mint p. o. ebben: 'mentek ki *orvosok*', azt alig hiszem.

Amikor Molecz példái között nem ezzel az esettel van dolgunk, akkor a figyelemkeltés más esete forog fenn. Ha a beszélő valami nagyot, túlzottat, esetleg merészet s a hallgató előtt kétségest, vagy egyáltalában bizonytalant akar mondani, szintén az igével szokott kezdeni. Ilyenkor az ige után gyakran egy kis szünetet is tart, mintegy gondolkodási időt és az utánveített bővítmény is kap az igével majdnem egyenlő nyomatékot. Molecz példái közül az első esetet mutatja ez p. o.:

Va la *Sido Ferfiv* Susus városban Mardocheus neue (BécsiK. 51.) Ilyenek a kodexekből vett példák nagyobbbrészt.

A másik esettel van dolgunk ezekben: *ér 50 ezret*, talán *leszen száz hordóval*, noha ettem legalább *nyolcvan tál étékből*.

Nem mindig lehet eldönteni, melyik esettel van dolgunk, mert az írott példa nem mutatja a hangsúlyozási viszonyokat.

Közös mindkét esetben a figyelemkeltés mozzanata.

## c) A bővítmény határozó:

Mincsak || *nézett* | az *égre* (Csik., Tréf. nm. 83.). Nohát neki fog, térre áll s || *kezd* | *köteni* (uo.). De kapja magát, || *hánt* é rakás | *zádogfahéjat* (uo.). Észanya! süssön nekem hamubó pogácsát s tégye fű é tarisnyába, met || *ményék* régvél *szógnáni* (82.). A szegény ember || *ment* | *tovább* (Hétfalu, 5 : 374.). *Ményen* a sok szemérmes csíki fejérmép Borossóba | *szógnányi* (35 : 45.). *Menyünk* | *hetedhét ország ellen*, hogy egy szép erdőt keressünk (Sepsi-Uzon, 8 : 429.). Hová mész, te varró? — *Ményék* | *hetedhét ország ellen* (uo.). Ő még annál inkább elhatározta magát, hogy || *indul* | *pokolba* (Vadr. 478.). *Szövi* a hatost | *elé s hátra* (1 : 226.). Ugyan felséges királyfi, minek renyekedik ojjan halálosan, mikor az *árt* || a gyenge *egészségnek* (Kibéd, 29 : 42.). *Érték* egy roppant nagy *síjatságra* (29 : 43.). Azzal abból a hejből || *mendegéltek* | *tovább* (29 : 536.). Látják, hogy egy embernek egy nagy szálfá mekkoraságu vasbot a kezébe, *fordul* | *erre*, dobni akar, igen arra, dobni akar, de mindig csak vissza curukkol (uo.). Hanem osztán || *vót* | *méregbe* a király ojjan a míjjenbe, de || *jött* | *méregbe* a királyfi ojjanba... (uo.) A királyfi egyet se gyöntölködött ezen az egész dolgon, hanem || *ment* | *egyenest* az embereihez (537.). Addig készülsz, addig || *készülsz* | *neki*, hogy az áldott nap es le menyen az égről (Vadr. 364.). Az éjjasszon soha sem dőgozott hanem csak || *járt* | *házzról házra* zuvatolni (433.). A derekát úgy éssze szorította, hogy || *szakadt* | *ketté* (554.). ojan sarkantyut üttem a cséd-mám sorkára, Herenc uram, így és állott, úgy és állott, mikor || *mentem* az | *utonn*, cséngétt péngétt (Erdöv. 4 : 39.). Maga után voncolva || *ballag* | *hazafelé* (Arany-Gy. Népk. 1 : 425.). Mihók elmegy leány nézni s || *kap* | *ajándékba* egy ekevasat (423.). Kotonák indultak verekedésbe (31 : 147., csángó.).

## d) A bővítmény igekötő.

A harchelyen *veszett el* huszonnégyezer jancsár (Cserei 261.). *Fut* | *ki* a fazék, tedd bé az ajtót (Vadrózsák, 369.). A szógáló mosogatás közben meglássa, hogy egy rák ahajt || *mász* | *ki* a vízből (451.). Én || *mőnyök* | *bé* éppen a pokolba, az után a mátkagyürü után (478.). Még csak nem is szégyölli, neköm pedig || *sirul* | *le* az arcám bőre (Udvrsz. 4 : 176.). Ugy bög, hogy || *köti* | *fel* a helyet (Maros-Torda, 22 : 458.). *Piszkálgatni kezdem* | *ki* a fődből (Kibéd, Tréfás nm. 77.). Na! aval || *mentem* | *tovább* a Nagy-aszó ódalán (uo.) De éjjelre kerülve, sárkány kigyó képibe | *furni kezdette* | *keresztül* a falat (Kibéd, 24 : 45.). Egyszer nyilik az ajtó, || *lépik* | *bé* a láthatatlan lélek (uo.). *néznek* ott *szereden széjjel* (29 : 534.). *Nézek* | *le* a hijubó, hát kereken a falodálába líkak vadnak csinává (Bethif. 7 : 337.). azért éneköt ojan keservesön, hogy a föld es szinte || *hasadott* | *meg* (378.). Amikor vége lész, *jövünk* | *le* a garádicson (uo.). A bizin úgy Herencz uram, hogy én Városfalára vótam guzsajasba, *jöttem* | *haza*, a kard || *zergett* az odalomon, a jó paripa ment alattam (Erdöv. 4 : 39.). Mikor || *jő* | *vissza*, eszébe jut, hogy a csapot kihuzta (Hétf. 5 : 375.). Mikor *jöttem* | *haza*, keresztül mentem a toron árnyékán, um megijedtem, hogy! (19 : 176.). S azutám mikor mikor || *jönnek* | *el* (Rub. 1 : 32.). gyet || *nézett* | *ki* Péter zablakon (II : 18.).

## 2. Amikor a főntemfített magyarázatokat bajos alkalmazni.

## a) A bővítmény alany.

Tegyék jó ekkléziába, hadd hízzék még, s osztán *|| lehet esperést* (Háromszék, 4 : 470.) Mű apám uramnak *|| vótunk | tízénhárom fiai* (Udvarh. 2 : 88.). *|| Es ki | el többet kilencventül, vannak | ördögévei* (Szabófalva, 31 : 143.). De itt e levelekben úgy esik, hodzs nekéd *|| vagon | szerencséd* s szép részed avval a viz mellől (Rub. 2 : 15.).

## b) A bővítmény tárgy:

Amidőn valamit *|| akarnak nékik | parancsolni*, csak süvöltenek (Mikes Lev. XXX.). A fejedelem visszaküldötte az asszonyt és *|| tett | rendeletet* az ur temetése felől (XLV.) Akinek is *|| kell | fizetni* százezer forintot (CVI.). Az úr Petki uram és az atyafiak *kévánnak veled szólni* s az leveleket tovább is *látni* (Apor lev. 162.). de *|| adok mégis Istennek | hálát*, hogy benneteket szerencsésen megörzött (172.). Vettem . . . vénecske bivajkát, 's tőllik *|| kapok jó sétárka tejecskét* (Kézdi-Vásárh. M. Nyelvészet 6 : 226.).

## c) A bővítmény határozó:

A kajmakán Tihája, azaz udvari kapitánya vagy kétszázig való tisztekkel *|| jöve | urunk eleiben* (Mikes Lev. III.). De akit szeretek, azon bosszút kell állanom — ezt *híjják édes bosszuállásnak* (XIII.). Jaj, édes néném, ha addig az édes lelkem *|| marad a | kövér testemben*, csak török kenyeret kell enni a rakásból (XVI.) *Ajánllak | Isten oltalmába* (Apor lev. 210.). No hát *|| kerültek a | törvény elejibe* (Csik., 23 : 586.). Mikor *|| közeledett* vóna a *| falujához* (itt perfektív jelentésű), az ördögöknek, mert ezek nem akartak bemenni, aszt monta, hogy mingyá megöli őket (Tréf. nm. 84.). Lett abból aranyalma, azt *|| vevé | magához* (Kibéd, 29 : 538.). Akkor a kocsis a királyfiit *|| fektette a | muzsikába* (44.). Éjjelre az ördögös szüle a párokat nagy hízkelkedéssel *|| kalauzolta a | szürke márványterembe* hálni (45.). Akkor a királyfi *|| vette | magához* a szépen szóló aranytollu madarat (537.). Az uton a királyfi a három hintó rakományt *|| adta a | három emberének* (uo.). Az aranyalmát *|| hajtotta | kukkba* (538.). zur megiszmertin, ke nem ulyanok, ami *|| ir az | irászba* (Szabófalva, Rub. 1 : 33.). Innen *|| mennek a | lányhoz* (uo.). meg és tiszteli, hogy *|| köszöni | igen szépén*, hogy hasznosan jártak (uo.). is jár hezzád két legény, edzs dagadt arczájával is egy *|| ül | viz mellett* is dolog mellett, melik zug (II : 18.). Te lyány, te jársz *| eladodgyál* (uo.). és hitták, meg is mohatom nevit, mert *|| hitták | Csombor lyánya* (uo.).

## d) Igeközös igével:

mert amely folyóvíz *|| megyen | el* házunk előtt, úgy megáradott, hogy az utcákon csónakokba járnak (Mikes, Lev. XI.). *Megyen | neki* a vetésnek, mint a vak a köfalnak (Vadr. 358.). *Kéredzék el* az apja urától országot belátni, szerencsét próbálni (Kibéd, 29 : 43.). Akkor a vasbotját *lódította vissza*, de maga is *kapaszkodott* ujból a végire (29 : 537.).

## Rubinyi Mózes adatai (Tanulmányok a moldv. cs. nyelv- járásáról, 1902.)

Nálunkeli *kelnek fel* ez emberek jó, régvolt, sz *ménnek szjéndért*; menny, mert oszt *haragszom meg!* akkor mászikok szóltak, ke nem lehet, mert e kő *mocsigájul meg*, sze mig e világ, nem lesz szépen; majtyig *mondom meg* ez embüremnek, mennyen ki, s hajcson ki zutra; zután osztán *fogjuk szörnü meg*; mennyetek bé, mert *haltok meg!*

Már most ami a határozmánynak, sőt az igekötőnek e szokatlan hátravetését illeti, az a kérdés, hogyan kell azt megmagyaráznunk? Vajjon a székely és a csángó nyelvjárás külön, független fejlődésének eredményét kell látnunk benne, vajjon megőrzött régiességnek keil tekintenünk, vagy pedig idegen nyelv hatására vezessük vissza?

E kérdést megvizsgálták és eidöntésére kísérletet tettek már régebben. Munkácsi Bernát és Kicska Emil az oláhság hatását látták ebben a jelenségben, Simonyi Zsigmond, Molecz Béla és Rubinyi Mózes a régi magyar nyelv egy megőrzött sajtáságának mondják.

Mielőtt e véleményeket közelebből megvizsgáljuk, meg kell eleve jegyeznünk, hogy a vita a nyomatékos határozmány hátravetésére is vonatkozik, különösen a csángó nyelvjárásra nézve.

*Munkácsi Bernát* (Nyr. 10 : 201.) a következőket mondja: »Tekintve azt, hogy a magyar mondat e törvénye (t. hogy a határozmány, különösen a nyomatékos, az igét megelőzi) bizonyos megszorításokkal az egész magyar nyelvterületen uralkodik; továbbá hogy még legrégebb nyelvemlékeink is ép oly érvénnyel tüntetik fel; *alig tarthatjuk a nyelvjárás e tüneményét hagyománynak a nyelv egy régibb átlapotából*, melyben még e törvény nem lett volna következetesen keresztül vive. Hiszen a csángóknak az anyanemzettől elválása minden esetre sokkal későbben esik, mint például a Halotti Beszéd.«

Példái: Csak az a baj, hogy valahul tanítasszák a kölyköket, ha madarul taníthasszák, az még *lenne jobb dolog*. Erős kezd lenni a kölyök, ha lett ész nagyobb. Ez a kád *elein őlt teli*, de moszt üresz. Bár immáj *élünk jobbaczkábban* mint elein... S különösen igekötőknél (írja Munkácsi): lopnak s osztég *szüknek el*; a pater *ment ki*; mindent *vesznek el*. (Csakhogy ezeknek más magyarázatjuk lehet!) Ezek alapján e jelenséget a *rumun nyelv hatása eredményének mondja ki*. (uo. 203.)

*Kicska Emil* (Hangsúly és szórend, Nyr. 20 : 385—94.) abból indul ki, hogy hibáztatja ezeket a mondatokat:

Az egyik tekintet *volt* a kormányzat hatósági szervezetének *államosítása* (Budap. Hirl. 1891. jun. 2.). Valóban kevés a remény, hogy e javaslatból még *lesz törvény* (uo. jun. 10.). (Megjegyzendő, hogy az első mon-

datban némi szembehelyezés van, a másodikban pedig az ige lehet nyomatékos.)

Véleményét a következőkben fejezi ki: »A köznyelvben tudtommal csak a székeleyknél s csángóknál fordul elő ez a szórend, mégpedig oly általánosan, hogy az úgynevezett igekötős szerkezetekre is kiterjed. A Nyelvőr többször megemlékezett már ez elfajulásról . . . ez a szórend kétségkívül idegen hatás eredménye.« Idéz számos példát a régi nyelvből, de azokat is idegen hatásnak tulajdonítja, és szerinte a bibliafordítók csempészték be ez idegenszerűséget nyelvünkbe. Bizonyításul összehasonlítja számos helyét a Münchener Kódex bibliafordításnak Károlyi Gáspár és Káldi megfelelő fordításával és arra az eredményre jut, hogy míg a kódex írója és Károlyi helytelenül hátravetik a meghatározót, Káldi mindig helyesen használja. Po.

MünchK. *Valanac* kedeg monnoc *igazak* isten előtt.

Kar. G. *Valanak* pedig mind ketten *igazak* isten előtt.

Káldi. Isten előtt pedig mind ketten *igazak valának*.

Mennyire idegen s mennyire ellenkezik a magyar nyelv természetével ez a szórend, annak legerősebb bizonyossága az, hogy ámbár már századok óta bujkál nemcsak a világi, hanem az egyházi irodalomban s nyelvben is, a köznyelvbe még sem bírt betolakodni.

Ezzel szemben Simonyi Zs. azon a véleményen van, hogy mivel e jelenség a régi nyelvben és két olyan távoleső nyelvjárásban mint a dunántúliban és a székeleyben megvan, megőrzött régiességnek kell tekintenünk, nem pedig idegen hatás eredményének.

*Molecz Béla* is, miután a régi nyelvből számos példát idéz erre a jelenségre és megállapítja, hogy a székelységben és még inkább a moldvai csángóknál gyakori, azt mondja, hogy ez szerinte »megőrzött régiség s nem idegen hatás eredménye, mint Munkácsi és Kicska gondolják« (31-45.). Érdekes, hogy szerinte éppen a MünchK.-ban nem fordul elő ez a jelenség, míg Kicska éppen abból idézi a későbbi bibliafordítókkal való összevetésre példáit.

*Rubinyi Mózes* (Ujabb adalékok. 1902.) azt mondja (8—9. lap.):

»Ha most világosan kimutatjuk, — amint ezt egy csapat példával *Molecz* tette, — hogy ez utóbbi szórend megvolt a régi nyelvben, s ugyan csak ez a szórend még élő nyelvjárásban, a moldvai csángók nyelvjárásában is meg van . . . akkor csak nyilvánvaló, hogy e sajátság régiségnek megtagadása nagy hiba volt Munkácsitól, s épúgy tarthatatlan Kicska véleménye is, aki oláh eredetűnek tartja e szórendet.«

Azt látjuk tehát, hogy a vélemények két ellentétes csoportra oszlanak. A kérdés elbírálása szükségessé teszi, hogy először a tényállást, azután a kérdés mivoltát határozzuk meg, végül érv és ellenérv összevetése alapján bizonyos eredményt vonjunk le, amennyire adataink ilyen döntést egyáltalában megengednek.

Abból kell kiindulnunk, hogy a köznyelv valamint az irodalmi nyelv a higgadt közlésben az ige elé helyezi az ige-

kötőt és az igekötőképen használt bővitményt, de különösen a nyomatékos határozmányt. Már most azt látjuk, hogy egyes nyelvjárásokban, mint főképen a székelységben s a csángóknál ettől eltérőleg a bővitmény, sőt a csángóknál az igekötő s a nyomatékos meghatározó is igen feltűnően gyakran az ige mögé kerül. Ez a szórend, különösen a két utolsó eset, az általános magyar nyelvérzékre szokatlanul hat, egyáltalában a nyelv-szellemmel össze nem férőnek érezzük, a köznyelv, az irodalmi hagyomány hibásnak tekinti és érzi.

Viszont azonban a székely nyelv még számos más olyan alak- és mondattani sajáttságot is mutat, amely határozottan szokatlanul hangzik, ismeretlen a más nyelvjárásúak fülének.

Azt látjuk továbbá, hogy a székelységet és a csángókat olyan nép veszi körül, melynek nyelvében ez a szórend a szabályos, ezt a nyelvet pedig különösen a keleti székelyek és még inkább a csángók beszélik, megszokják kiskorúktól fogva.

Lássuk csak, miképen viselkedik az oláh nyelv a kérdéses esetekben? Egy néhány közismert példát, közmondást és szólást hozok fel és hozzáteszem szó szerinti magyar fordítását.

*Avem vreme bună* (van szép időnk). — *E cald* (van meleg). — *Gerul va cășuna multă daune* (a jég fog okozni sok kárt). — *Astă noapte a ninge mult* (az éjjel havazott sokat). — *Szembehelyezés, ellentét esetében: Odată ploauă prea mult, de altă dată nici decât* (egyszer esik igen soka, máskor semmi sem.) — *Cine tușește mult, trăiește mult* (aki köhög sokat, él sokat.) — *Más nyomatékos határozmánnyal: Eu pricep mai bine decum vorobesc* (én értek jobban mint beszélek). — *Fie cine trage foc la őla sa* (mindenki huzza a tüzet a saját fazakához). — *Im merge reu* (nekem megy rosszul, vagyok rosszul).

Az oláhban ilyen szórend: 'kimegy, fát vág', kivétel nélkül csak akkor használatos, mikor *ki, fát* nyomatékos, máskülönben csakis ez a lehetséges szórend: 'megy ki, vág fág'.

Át kell térnünk egy harmadik tényező megvizsgálására. A régi nyelvemlékekben, a kódexekben szintén találkozunk a hátravetett bővitmény említett esetével. Simonyi és Molecz sok példát idéznek erre, és talán elég azokra hivatkoznom. Közlebről tekintve ezt a tényezőt, meg kell állapítanunk, hogy a régi magyar nyelvemlékek tanúsága mennyire döntő?

A kódexek szövege latinból való fordítás. A fordításokat olyan korszakban készítették, amikor még magyar irodalmi

prózaí stílus nem volt, amikor még az értelem rovására is szókat fordítottak csupán. Hogy a latin nyelvű eredeti szórendi tekintetében is hatott a magyarra, ép úgy mint más mondat-tani tekintetben általában, az kétségtelen, sőt szórend tekintetében leginkább. Hiszen egyrészt a hűség, másrészt az eredeti bibliai színezet visszaadása kedvéért újabban is nagyon sok szabadsággal élnek a bibliafordítók. Föltehetjük teljes joggal, hogy a régi magyar legenda- és imádságfordító is szándékosan használt olyan szórendet, amely az eredeti gondolatmenetet aprólékosabban visszaadta, még akkor is, ha helyes magyar nyelvérzékénél fogva a beszédben nem élt volna vele.

A latin eredetinek a hatását tehát tekintetbe kell vennünk, de más tényező is tekintetbe jön. Sehol sem kell annyira számolnunk a pongyolaság körülményével, mint épen a szórend terén. Ha tehát a kérdéses szórenddel olyan esetben is találkozunk, a mikor a latin hatás ki van zárva, amikor t. i. a latin ellenére is hátra van vetve az igekötő, akkor még mindig nem szabad az akkori nyelvszellemre biztos következtetést vonnunk szórendi szempontból. Legalább is az volna e célból feladatunk, hogy a negatív adatokat is megvizsgáljuk, még pedig egyazon kornak, egysugyanazon vidéknek egy irodalmi termékét kellene megvizsgáljunk, s mérlegelnünk, körülbelül milyen arányban van a mai használattól eltérő forma gyakorisága a rendesével.

Ilyen értelemben, azt hiszem, kielégítő tanulmányozása a kódexek nyelvének még nem történt, az eddigi adatok alapján bajos kimondani azt, hogy akkoriban, vagy egy-két századdal előbb ez a forma az élő nyelvben is használatos volt a másik mellett. Hogy valamikor így lehetett, az igen valószínű, mert a hátravetett határozmány egyszerűbb, logikusabb szemléleten alapúl, mint a szintetikusabb ige előtti helyzet. Határozottan megállapítani a dolgot azonban még nincs módunkban.

Egy dolgot fontosnak tartok megjegyezni. Az igekötő hátravetése elenyészően ritkábban fordul elő, mint egyéb u. n. bővítmény hátravetése, nagyon soká kell keresnünk, míg ilyen adatokra találunk. A régi nyelv tanúsága eszerint legfeljebb a nem-igekötői bővítményre érvényes.

Ezek alapján szerény véleményem a következő.

A nem-igekötői bővítményre nézve az eddigi kutatás alapján még nem dönthetjük el, vajjon megvolt-e a régi első magyar nyelvten, de valószínű, hogy nagyobb volt a szabadság



mint ma. A székelységben e szabadság megmaradásához hozzájárulhatott esetleg a román nyelv hatása. Az igekötőnek, de még inkább a nyomatékos határozmány hátravetését ellenben úgy a keleti székelységben mint a csángóban oláh hatásra kell visszavezetnünk. Az első kérdésre vonatkozólag véleményt nem mondhatok, mivel a régi nyelvet e szempontból behatóbban nem vizsgálhattam. A másodikat azonban kétségtelennek tartom.

Hiány volt az, hogy nyelvészeink egybefoglalták e három különböző fokú esetet. Különösen Rubinyi Mózes következtetése tartalmaz ellenmondást. Azt akarja bizonyítani, hogy a bővítmény hátravetése megőrzött régiség, és abból a célból hozza fel a csángó nyelvjárás tanuságát. De tovább menve azt mondja, hogy a csángóban e sajátság még nagyobb mértékben megvan, mert az igekötő is elválík az igétől és mögéje kerül. Ezzel mintegy önmagával rúfáfol, mert az igekötő hátravetését a csángóban maga sem tartja szintén megőrzött régiességnek. A csángó nyelv példája mintegy megerősíti inkább azt a főltevést, hogy oláh hatással állunk szemben, mivel ezt a hatást következetesebb keresztülvitelben mutatja.

E körbe tartoznak még a következő sajátságok:

1. Abban az esetben, mikor a mai köznyelv a pusztá ige elé közvetlenül határozmányt tesz és ha igekötő is van, ez az ige után áll: a székely nyelvjárásban sokszor ilyen szerkezeteket találunk:

a) bővítmény + igekötő + ige, tehát az igekötő pleonastikus;  
 b) igekötő + ige + bővítmény, a bővítményt az igekötő előrejelzi;

c) igekötő + ige + igekötő és esetleg még egy határozó.  
 Ezek a jelenségek azt bizonyítják, hogy az efféle bővítményes igék, mint a *|| házba megy*, még nem oly egységesek a székelységben, mint a mai köznyelvben, mert mind a), mind b) azt eredményezi, hogy a bővítményt külön, noha gyengébb hangsúllyal ejtjük.

Ezzel szemben egy másik jelenséget találunk, mely az említettnek mintegy ellenkezőjét mutatja:

2. Sokszor, mikor mi a pusztá vagy igekötős igét mondjuk először s azután egy bizonyos határozót, amely nem épen szükséges kiegészítője az ige értelmének, azaz nem bővítménye, a székelységben ilyen elhelyezéssel találkozunk:

- a) határozó + ige;  
 b) határozó + ige + igekötő;  
 c) határozó + igekötő + ige.

Az 1-hez tartozó példák:

a) Az ilyen állapotban látjuk, hogy a királyoknak ura a porból, az eke mellől, a mészárszékből *nagyra felemel* valakit (Mikes Lev. XIII.). A kalmakán a *vezérségre felhága* és a szegény mészáros abból kiesék (uo.). És azzal a hatalmas *vezérségre felemelte* (uo.). És Ebesfalváról kezdve s akarata ellen a basa *táborára kihozatik* (Cserei, 6.). Oly intentióval levén, az napon nyugodjék, más napon kiindulván Erdélyből, *Magyarországra kimenjen* és ott hadait megtöbbsítvén, Erdélybe visszajöjjen Apaffy Mihály exturbálására (7.). Onnan a fővezértől *Erdélybe visszabocsáttatik* (11.). Visszajövő utjokban *Budára bemegyén* a fejedelem (uo.). Mikor *Erdélybe bejötnek* vala Érsekujvárhoz akarván menni, és *Brassóba beküldötte* volna a tatár háam (12.). A tatár ezalatt egy rész hadat *előljáróban elküld*, kik is a legelső faluban, Szent Mihályra bemenvén (235.). Ezt a képet a jezsuiták tanácsából a császár *Bécsben felviteté* (256.). Ilyen híres győzelemmel járván Carolus, Valentia országot Hispaniában sok provinciákkal együtt *maga részére behódoltatja* (451.). a pacificatio véghezmenvén, a kuruczok zászlójukat generál *Pálfinak mind beadák*, magok a *császár hűségére beszküvének*, hazaoszlának (456.). Károlyi Sándor így véghezvivén a Pacificatiót, *Bécsben felmene* (457.). Az öreg király fia holta után annak nagyobbik fiát a francia *királyságra megkoronáztatá* (466.). ott volt egy igen szép termetű német asszony, annak szerelmére felgerjedvén, magának *feleségül elveszi* (467.). Tul penig a dániai király . . . nagy haddal a tengeren *Sveciában bemegyén* (uo.). a muszkának több mint másfélszáz ezer embere volt táborban, kik *utjokat megállították* (uo.). Két *asztalhoz leülének* (477.). Ugyanakkor, mikor az gyümölcsöt beadták, az vendég szolgálai az ebédlő házban vagy *palotába bémentenek* (Apor. Met. 326.).

a nagy réztekenyőt az *ágyba féleszi*, s ojjant csinál belőle, mint egy embér (Csik. Tréfás nm. 84.). Most itthon tarcsák, eherré *Marosvásárherre kiviszik* s ott katonáskodnak (5 : 519.). Kapom izibe a hajam s a kürtő *szájához fellődítom* magam (Kibéd. Tréf. nm. 77.). Ejisz-e, már *haza is elmehetnénk* (Maros-Torda, 26 : 519.). A két jó gazda mindgyát a *kapu elejibe kiálltak* (Vadr. 477.). Mikor a templomba észse akarták vóna eskünni, a mátkagyűrűt a leán a támplom *föggyihez hëzzá vágta* a pap előtt (uo.). Megölették aztán a kilenc kövér disznyt, a kilenc szalonát pedig a *hijjuba fölakasztották* s gazdasághoz fogtak (486.). Mü bizony e *csürbe beállittsuk* (Zetelaka 2 : 88.). Az embér előbb nem akarta megmondani, hogy a boros *hordóba béöntötte* (Hosszuf. 3 : 374.). Ó *magára elmarad* hászulatlán (Rub. II : 18.). A kendert bévetik, leszedik, kiveszik, *tóba béteszik*, *guzalyra felkötik*, zorzsóval megfonnyák, *matulára felteszik*, *cseberbe bérakják*, forrót rá töltenek . . . (ellenben később:) feltekerjük mozsorra, arrul felteszik a vetőre, vetőről fel kell huzzuk szulura (II : 14.).

b) ma a vezér tollasan, fegyveresen, valamint egy Hercules, a hadakkal *megindult innen Sophia felé* (Mikes XIV.) Forgács *elfakadt netelve*, mondván . . . (XXXI.). Nem lehetett megtudni, hogy micsoda ma-

gasságu volt azelőtt az oszlop, mivel *el vagyon törve* két, vagy három *darabra* (XXXIV.). Az urunk *beküldötte* Pápai sógort a *postára* (CVII.)

Ő pedig *bébuvik az ágy alá* (84. Csik.). Hanem az és igaz, hogy abba az időtájba a katonaság és másként vót, mind most; met akkor *el-vitték*, emlékszik kejed és, a katonát *Táliánországba* (Csik, 5 : 519.). Amennyi leány, mind *felfüznéd magadra* (Vadr. 359.). Egy legény *megvett feleségül* egy dologtalan gazdag lánt (433.). A falut *kihivassa kalakába* (Zetelaka, 2 : 88.). Évetődik szerencsésen Sófálára (79.). Ehejt megteríti hazafelé a kabalát (80.). Mikô éháttsa Farkaslaka végihöz, szalad ápám uram, hogy a vetéskaput nyissa meg (uo.) De hogy a felesége még ne tudja, egy véka buzájik vót, s aszt *beöntötte a boroshordóba* (Hosszúf. 3 : 374.). avva' hát aggyon isten jóccakát, az oláhfalusi *mégütte* a kezét nagy erőssen a *falba* (35 : 45.). Onnét *elment az édes ápjához* kapásokhoz (itt érthető, mert a bőv. hosszú. Rub. 1 : 31.). És mondottán Pataki Péternek, ke *elmenen* hónap Girjestbe *levelnezhöz* (Rub. II. 18.).

c) Ugy megmérgeződött, hogy egészen *elkékült, elsárgult, elzöldült belé* (Vadr. 360.) Egészen *elváltozott belé* (uo. vö. belehal, beleőrül stb.). Nem vót mit csájon, *elment vissza* a szekerehez s az ökrökhöz (Hétf. 5 : 374.). Az ember ott hatta a szekért s *elment haza* (3 : 374.). Ahajt *elmenén fê a havasra* (Zetelaka 2 : 88.). Ahajt *elhozza haza Farkaslákára* (uo.). *Éhátsa haza* ápám uram e kabalát (uo.). *Émönnyök ki* Démény Péter bátyámni (Udvarsz. 4 : 373.). Avvá *éjvök haza* . . . avvá *émények fê* Rózi leányomni (uo.). S Mihók váltig keresi a lehányt szénában a tút, de nem lelte meg s *elment haza* az anyjához (Arany Gy. Népk. 1 : 422.). *Elállott há félre* (Rub. 1 : 31.). osztán az az embër, ha megfogaggya, hogy elmenén leá<sup>n</sup> nézni, akkor a legén *elmenén haza* (32.). S oszt a többit béteszik kebelékbe s elviszik haza a legénhez (33.).

2. a) Elég a, hogy az *időt töltöttem* náluk (Mikes XLI. lev.) Az asszony elegendő szép, igen szép termetű és a *mulatságot szereti* (uo.). (Vö: 'időt tölt', 'mulatni szeret', de: 'tölti az időt', 'szereti a mulatságot'. Határozmányul rendesen határozatlan fogalom szolgál.) Micsoda nagy gondnal táplálja és örzi egy tyuk a fiait mindaddig, míg magok is keres-hessenek ételt, és módjuk szerint *magokra vigyázhasanak* (CVII.). (Vö.: magadra vigyázz! egészségére vigyázzon! alább, a fölszólító mód tárgyalásánál.) Ha tuttam vóna, *köpönyegét hoztam* vóna (Csik. 18 : 89.) Vigyázzanak, mett *szán jó!* (Vadr. 366. vö.: jön a vonat!) A ki a *viztől fél*, nem eszik halat (Háromszék, 4 : 187.). inkább *has hasadjon*, mind *étel maradjon* (1 : 326.). Inkább *tíz nap aratnék*, semhogy itthon maradnék.

b) Igekötés igével: Inkább a *nyakadot facsarnám* ki, mintsem hogy azt megengedjem (Vadr. 484.). Fedő kell a fazékra, mett ha nem, *gaz esik belé* (5 : 84.). Mihók elmegy az Ilókék házába s egy *tút kap ajándékba* (Arany Gy. Népk. 1 : 422.).

c) A kalmakán a *vezérségre fölhága*, és a szegény mészáros *abból hizsék* (Mikes, XIII. Lev.). A harmadik napon 8 órakerrel a herakleai *portusba bémentünk* és vasmacsákat vetének le (XXXVI.). Reggel hatodfél órakerrel a *dobot megüték* (XXXVII.). A püspök maga mulatságára a *szárazra kimegyen* (CCVI.). A fia fejet hajtván s köntösit megcsókolván az atyjának, a neki rendeltetett *helyre elmene* (7.). hosszas bujdosások

után Magyarországból magok *hazájokban visszajövének* (16.). Mindazonáltal mind az paterék jóvallásiból... *ittén megmaradtam* (Apor lev. 193.). Ugyanakkor, mikor az *gyümölcsöt béadták*, az vendég szolgálai az ebédlő házban vagy *palotában bémentenek* (Met. 326.). S meg is ivá az bort, az kristályt az *inasinak kiadá* (328.). Egyszer nyílik az ajtó s egy láthatatlan *lélek beköszön* (Kibed., 29 : 43.). A királyfi hejéből *örömbandát élé* (hivatott), *vendégséget össze*, s csaptak mulaccságot (46.). Hát istálom, jókor reggel az *ágyból fel(kelek)*, s *zekét a vállamra* (veszem), a botot a kezembe s az *uccára ki(megyek)*. Mikor *Alszezen bé(megyek)*, a *kutya az inamba* (harap?) stb. (20 : 44.). Éccer egy nagy irgalmatlan *lepödöt*, akkorát mind egy falódálá, előbb azt és gondótam, falódálá, *férándítnak* (Bethlenf. 7 : 377.). Ahajt e bőrivé kerekénn az *istálót befédi* (Zetelaka 2 : 88.). Ugy ésszerondottam magamat, mintha guzsnak mégfacsartak vóna (Háromszék, 4 : 854.). Jaj mind eltöt az üdö; eddig *otthon aludni kéne* (Vadr. 362.). Ugyan bizon mi léle? *tám a hideg kiléle?* (364.). A fa alatt az árokfejben ásóval *egy nagy lapitónyi parragot felfeszítnek* (Nyr.). Épen egy városba ért be s ott épen *egy öreg asszony meghót* s azt temették el (Hétf., 5 : 373.). *Itlan meghal* (25 : 377.). hol kemence? — *viz elvitte*, — hol víz? — *ökör felszipta*... hol köles? — *madár elverte*... hol ághegy? *fészi levágta* (Háromszék, 5 : 35.). (Vö. nízem a lovat, *megörte az egér*, nízem a nyeret, *megette a farkas*... Debrecen 3 : 280.).

Végül meg kell emlékeznünk egy esetről, amely részben idetartozik. A köznyelv a segédigékkel vagy módosító igékkel úgy bánik, mint ha azok volnának az állítást tartalmazó fogalmak, és ha igekötős igére vonatkoznak, az igekötő a segédige előtt áll: elmegy: *el akar menni*. Ilyenkor az igenévnek szórendileg is olyan szerepe van, mint egyéb határozónak. A székelységben találkozunk olyan esetekkel, amelyekben az igekötő az igenév előtt marad (*akar | elmenni*).

Szintén mikor más napon *akarná* Kemény János *megostromolni* Segesvárat... (Cserei 6.). Bárcsak *tudnál elhallgatni* valamit szótétetlen (Vadr. 358.). A jó hirnek *szeretik nyakát szakasztani* (365.). Máskor egy szarkát küggjön előre, hogy *tuggyunk hezzá tartani*. (386.). *Tanál megharagudni* (MNyszt. 6 : 228.). Ha *tanálnék elfelejtkezni* (uo.) *Szeretne elmenni* a dolog temetésére (25 : 377.). Gyet *akartak elmenni* zurhoz (Rub. 1 : 33.). jaj, ni ez az a lyány, kit *akartam elvenni* (Rub. II : 18.). A csángó »uravagyok«, amelynek jelentése: tudok-, hatok-, hetek, természetesen még nem veszi maga elé az igekötőt. Ludcsukmonyok, melikekből *uravacc kikotoly csitkukat* (Rub. II : 8.). *ura meg is lássza* (uo.).

### 3. A főszólam nyomatékos határozóval ellátott ige.

Ilyen főszólamban akkor van a legtöbb változatosság, amikor az igenék igekötője, vagy egyéb bővítménye is van. A főszabály az, hogy amikor a nyomatékos határozó, vagy

egyéb ilyen fogalom kirekesztő természetű, akkor közvetlenül az ige előtt foglal helyet, az igekötő az ige mögé kerül; ha pedig összefoglaló, akkor az igekötő az ige előtt marad. Ez az elmélet megállapodott, megrostált része a magyar szórendnek. Azért itt részletesen nem foglalkozhatunk vele. Csak egy megjegyzést kell megkockáztatnunk. Amaz esetek között, amelyekben valamely összefoglaló természetű kifejezés előkészítő gyanánt szerepel, és amaz eset között, amikor a főszólamban nyomatékosító összefoglaló fogalom szerepel, számos átmenet van. Hiszen amint Simonyi<sup>1</sup> részletesen kimutatja, az összefoglaló fogalmat eredetileg mindig külön szólamban ejtették: ő is | elmegy, és csak újabban, a 18. század vége óta vesztette el az igekötő hangsúlyát. Ha a dolgot jól megfigyeljük, rájövünk arra, hogy az igekötő mégsem vesztette el teljesen hangsúlyát, csakhogy ez nagyon gyöngé. Ennek lélektani oka van. Az összefoglaló szólamban többnyire nemcsak az összefoglaló fogalmon van nyomaték, hanem magán az igén is, amelyet mintegy újból állítani akarunk, nem csak módosítani; míg a kirekesztő szólamban az ige mintegy ismeretesnek áll a beszélő előtt és csakis a módosítás, a megszorítás fontos. Így ebben: *sokan* elmentek, amellet, hogy azt mondom: sokan, még arra is súlyt fektetek, hogy elmentek. Az a jelenség, hogy a kirekesztő szórend mindegyre több teret foglal el az összefoglalótól, talán összefügg azzal, hogy az összefoglaló szólam igekötője a kirekesztő analógiájára mindjobban elveszti hangsúlyát.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Magyar szórend 16—18.

<sup>2</sup> Történetileg tekintve az összefoglaló és kirekesztő szórendet, nem egyazon jelenség két különböző esetével állunk szemben, hanem két különböző eredetű jelenséggel. Molecz Béla, aki a szórendi jelenségek történeti fejlődését vizsgálja, helyesen jár el abban, hogy a kirekesztős főszólamot együtt tárgyalja a bővítményes főszólammal, és ezzel együtt elsőrendű meghatározónak nevezi, míg az összefoglalót másodrendűnek nevezi és külön fejezetet szentel neki. De amikor Simonyi az összefoglaló és kirekesztő szórendet a nyomatékos mondat fejezetében egybefoglalva tárgyalja, a nyelv mai állapotából kiindulva, kétségtelenül szintén helyesen jár el. Mert lélektanilag, a mai nyelvérzéknek megfelelően, az összefoglaló és kirekesztő szorosán összetartozik, amaz oknál fogva, hogy mindakettő világosan módosítja az igében kifejezett állítást, és nem alkotnak az igével olyan szoros egységet, mint a bővítmény. De ha a viszonyt pontosabban akarjuk megállapítani, hát a kirekesztő közelebb áll a mintáját követő igekötőhöz, mint az összefoglaló, amely történetileg és szórendjére nézve mintegy átmenet az előkészítő és határozomány között. Épen ezért előbb a kirekesztő főszólammal akarunk foglalkozni, mert ez sokkal egységesebb szólamot alkot az igével, mint az összefoglaló.

### A kirekesztő főszólam.

Az ilyen főszólam tartalmazza a kirekesztő fogalmat, az igét és esetleg az igekötőt. A lehetséges elhelyezések ezek:

1. kirekesztő + ige + igekötő; néha kivételesen;
2. kirekesztő + igekötő + ige;<sup>1</sup>
3. (igekötő) + ige + kirekesztő.

Utólagos kirekesztőt találunk a székelységben leginkább két v. több fogalom szembehelyezésének esetében. Ilyenkor a székelység szereti az ellentétbe helyezett fogalmakat hangsúlyozva az ige mögé, a mondat végére tenni, és ilyenkor az ige mintegy előkészítőül szolgál.<sup>2</sup> Máskor meg az okozza ezt a szórendet, hogy a tulajdonképeni két, szintén szembeállított, előkészítő mintegy átveszi a szembeállított kirekesztők szerepét és ezért állanak az ige előtt, míg emezek bővítmények módjára az ige mögé kerülnek. Különösen versben gyakori ez, de prózában is. Pl.

Versben: Egyiket temették ótár *elejibe*, másikat temették ótár *háta mögi* (Kádár Kata.). Katát kéretek bé *Borassóba*, ingöm is igen *Oláhfaluba* (mintha valóban a 'Katát' és 'ingöm' volnának a nyomatékosítók, mert így mondhatták volna: Katát bekéretek stb. Kriza.). Katának atak *selyem viganót*, nekem is atak *csöpi rokoját* (uo.) Mikor takargatott gyéngé *gyócs ruhába*, takargatott vóna *piros porázsába* (7 : 384.). Jobb karjára vette *siró fiacskáját*, bal karjára vette *siró lyánecskáját* (Klészse 4 : 287.). Keze matat *hebelembe*, s szöme kacag a *szömömbe* (4 : 144.).

Prózában: Ezt az esztendőt pedig az isten ne engedje nagyságodnak eltölteni *itt*, hanem a *maga hazájába* (Mikes, XL. lev.). Ha nem kell *nekik*, kelle *másnak*, tudja is hasznát venni (Cserei 49.). Az első szól *Rákóczinak adandó gratiáról*, ha amplektálni akarja, a másodikban stb. (455.). Egyéb dolgokról tudósítottam a *feleségemet* (Apor. lev. 177. Itt az ellentétnek csak egy része van elmondva: ezt *neked* irom, egyéb d. f. t.)

Az egyiknek vót egy *fija*, a másiknak egy *leánya* (Vadr. 477.). A macska bement a *pest alá*, a kakas felült a *pócsra*, a rák beléült a *mosdótálba* stb. (Háromszék, Sepsi-Uzon, 5 : 429.). Nekem Herencz uram Patakfalán vót *éggy*, Telekfalán a második stb. (Erdöv. 4 : 39.). Kettő volt a *másé*, kettő *nem a mejénk* (Maros Torda, 30 : 605.). Ebnek huzzák *padra* fejét, eb huzza *pad alá* (26 : 380.). Édes apám uram vót *kicsi gyermek*, de magam *nagy ember* (uo.). Előbb legyen *ökröd*, s osztán csinálj jármat (többet a felszólító mondat vizsgálatánál). Immá<sup>m</sup> most arról elmentek, gazdaságot indítottak s egyik csánt *egyféle templomokat*, másik *másféle* (Rub.

<sup>1</sup> Nem azt az esetet gondoljuk, amelyben a kirekesztő előkészítő: *kevesen* | elmentek, a többi maradt.

<sup>2</sup> Amint láttuk, ez a románban is gyakori, azonban nem kell mindjárt román hatásra visszavezetnünk.

1 : 31.). Ugy lett, fiai leszen *olá*, leány *magyar* (uo.). hogy gyet ver a *szél*, folyon a *vája*, gyet ver a *dér*, folyon a *szaoalya* (34.). A lány ül akar a *sutuba*, akar az *ágyba* (Rub. 1 : 32.)

Utólagos kirekesztővel találkozunk egyéb esetekben is, különösen amikor a kirekesztőre különös figyelmet akarnak kelteni. Ez hasonló ahhoz a jelenséghez, mikor a bővítmény áll az ige után. Pl.

Ezen lakodalomban násznagy volt *gróf Apor István* (Apor, Met. 393.). A második asztalnál volt az fizetés *nyolcvan magyar forint* (432.). E vót *épen Szent János napján*, s éppe aratás dereka vót (Kibéd, Tréf. nm. 77.). türekedni keztek s csaptak *ojjan küzdőlődést*, hogy csengett belé a helység (29 : 535. itt az utólagos nyomósító a következő mellékmondatra mutat előre. Ezt az összefoglaló szórendnél gyakran találjuk). Megesküttek a *fiúfa alatt* (1 : 225, az utólagos kirekesztő valami váratlant akar mondani). Embër ilt *harminc esztendeig*, éppeg mind sászárook abba a tájba (Moldva, 31 : 147.). Zután zember ilt *ötventül hetvenig*, mind a kucsá (uo.). Éen kotonák felkeltek, s kivették ludat, s bétettek rossz bocskort cserpenyöbe, hol volt a *lud* (uo.). Ő állott a *törvénybíró mellett* (Csik-Tusnád, 24 : 581).

Mindenesetre kivételesnek kell mondani az alábbi eseteket, amelyekben nyomatékos kirekesztő után az igekötő az ige előtt maradt:

Rendszerint mikor elhozták az étket, azután az palotára elébb az *férfiak kimentenek*, azután az asszonyok (Apor Met. 323.). És legelsőbben is az *leányokat és asszonyokat megmosdatták* (uo. 324.). *Két kézzel beadják vala* az asztalhoz az nagy fazék veres bort, *két kézzel veszik vala* asztalhoz *bé* stb. (uo. 25.). az kinek micsodás éték volt előtte e vagy legközelebb hozzá, *abból enni kezdett ki-ki* (uo.). A poharat reám köszönik s *magik megisszák* (Vadr. 373.). Ha *veled ugy tennének*, jól esnék-e? (Vadr. 357.). Zsák a főtját, ecetes korsó *dugóját megtalálja* (Maros-Torda, 26 : 476.). Mákár a *jó beszidvel megtámassák*, is *jó szemvel meglássák* (Rub. II : 8.).

Az elbeszélésben a köznyelv az idézetben ilyenféle közbeszúrással él: 'Igenis, kiálta fel a király' = 'így kiálta fel a király'. Már most Mikesnél és másutt is ilyenkor a 'felkiálta' formát találjuk:

Hogy hogy, asszonyom, *felkiálta* don Sebastian (Mikes, MulN. 155.). Igenis! *felkiálta* a király (273.). Itt vagyok itt, gyerc ha van merszed, *elkezdgelte* a szép királyfi (Kibéd, 29 : 535.). Gyí te, hogy a kutyák és a farkasok ették vóna meg, hát mit nyekezsálsz itt erre a tova? — *elkezdí* az óriás (534.). Itt vagyok, itt, — *elkezdí* a szép királyfi (uo.) Vö. Sim. Belényesi G. nyelvéről, 7 : 267. Belényesi szintén így mondja rendesen. [L. még Kemenes P. Szórendi különösségek, Nyr. 37 : 351.]

Ha igekötős igenévre vonatkozik a kirekesztő, akkor néha az igekötő az igenév után áll, máskor előtte marad.

Hogy miért kell *ojan személynék foglalni el* a helyemet, hát azért könyvedzek, ha ed's apádat látom (29 : 42.). Jaj fiam, nem jól töttél, a válladra kellett volna vetned s *ügy hoznod haza* (Arany-Gy. Népk. 3 : 422.).

Ezt a kérdést még nem dönthetjük el véglegesen. Valószínű az ingadozás.

### Az összefoglaló szórend.

Itt szintén háromféle elrendezéssel fogunk találkozni:

- a) összefoglaló + igekötő + ige;<sup>1</sup> ez a rendes;
- b) (igekötő +) ige + összefoglaló; és
- c) összefoglaló + ige + igekötő.

Az első esetet, amely a köznyelvi használatnak felel meg, szintén vizsgálatunk tárgyává tesszük. Először abból a célból, hogy lássuk, miféle fogalmak szolgálnak a székelységben összefoglalóul. Másodszor, hogy észleljük az előkészítő és a nyomósító összefoglaló átmeneti eseteit. Látni fogjuk, hogy gyakran nem lehet eldönteni, vajjon melyikkel van dolgunk, és hogy gyakran a kétségtelenül nyomatékos összefoglaló után nemcsak az igekötő vagy a legközelebbi bővítmény foglal helyet az ige előtt, hanem a határozóknak egész csoportja.

#### 1. Összefoglaló szórend lappangó is-es kifejezés után:

De ha volna is (dolgom), *azt elhadnám* a kednek való irásért (= azt is, Mikes VI. lev.). Olyan kedvesen panaszkodik, hogy *csak a megér* tiz levelet (IX. lev.). Édes néném, ha nem mondanám is, hogy ideérkeztünk, csak *arról megismeri* ked, hogy honnét datálom leveletem (XXXVI.). ma sok báró vagyon Erdélyben, akik magoknak is *egy-két hintót alig tudnak* tartani, nemhogy hintóra s aranyos kardra fizetnének, hanem *két-három rongyos szolgálóval alig kosznak* (csak k. h. r. sz. is a. k. Apor, Met. 318.). Az első embernek, míg *egy barázdával megérte*, elég termett, amennyi csak kellett (Arany-Gy. Népk. 1 : 493.). Hanem a mellette való elévaló szolgálóinak (is) negyven-ötven egész negyvenes hordó borokat elajándokozott (Apor, Met. 319.). A vén lány *akárkikez (is) férjhez megy* (Háromszék, 18 : 43.). Mikő *másodszé férhöz ment*, nyócvan esztendő vót (talán =

<sup>1</sup> A hangsúlyozásra nézve Molecz és Simonyi megegyeznek abban, hogy ma a nyomatékos összefoglaló után az előrevelt igekötő elveszti hangsúlyát: *én* is kimegyek, nem pedig *én* is | kimegyek. Balassa József, Molecz könyvének bírálatában (NyK. 31 : 121.) azt mondja: »Molecz téved, midőn azt állítja, hogy a másodrendű meghatározó mellett az elsőnek hangsúlya gyakran elenyészik.« Erre azt mondhatjuk, hogy Balassa téved, még pedig amint szavaiból kitűnik, összetéveszti azzal az esettel, melyben az összef. *ises* kif. előkészítő.



*másodszor is*, Tréf. nm.). hanem csak annyit mondok, hogy 48 előtt más vót, met akkor *ingyen szabad vót* pálinkát főzni és tubákot természetni (Csik., 13 : 378.). Úgy haragszik réjám hogy *egy kalán vízbe előtaná* életemet, ha lehetne (Maros-Torda, 26 : 476.).

Érdekes, hogy a nyomatékos összefoglaló után még az ilyen bővítmény is, mint *helye van, a földet verdesni*, az ige előtt maradhat.

Még a *kezünknek és heje vót* (Bethlenf. 7 : 377.). A fejín akkora fátyorok fütyögtek, hogy *az és a földet verdöste* (uo.).

## 2. Összefoglaló szórend mindenséget jelentő fogalmak után.

A házam négy kőfalból áll, azon egy fatáblás ablak, azon a szél *mind szélyire, mind hosszára bėjőhet* Mikes, X. lev.). Uram Durumó! ojan szógánk van, hogy az *egész erdőt haza akarta vinni* (Csik, Tréf. nm. 83.). Annak gazd'uram szére is híme is van, ágaboga is van, s *mind a hárommal beszélni kell* (1 : 181.). Minden lépésre egyet tántorodik (Vadr. 356.). met egy gazdának berbécse vótam s *örökké mindégnyikét leüttem* (Sepsi-Uzon, Tréf. nm. 81.). Melyik ismeri azt a Bandít, aki *örökké imitt-amott kóricált* (Korond, Tréf nm.).

## 3. Az összefoglaló kifejezés sokatmondó szám.

Egyszóval *hetven vagy nyolcvan tál így repült el* előttünk (Mikes, III. lev.). ma itt olyan nap vagyon, hogy *hét embert a mértékben tettek* (XXII. lev.). *Husz vagy harminc szekeret meg lehet látni a sár körül* (XXXVIII. lev.). Némelykor *háromszáz szekér bejő* a városba (XLII.). *tízennyolc s húsz szép lovakot elajándékozt* az szolgálának olyanokat, hogy *hatvan, néha nyolcvan forintokon eladták* (Apor Met. 319.). Nem uram, mondák az ördög fiuk, még *kéccer megpróbáljuk* (Csik, Tréf. nm. 83.). Abba a hejbe lévőszí a kalapját s úgy bévág közikbe, hogy abba a szent hejbe *száz megdöglött* (82.). *Harmínckettőnek kenyeret tudsz adni, nem vagy vén* (1 : 129.).

## 4. Az összefoglaló időbeli fogalom.

Elég az, édes néném, *már öt naptól fogvást itt sátorok alatt vagyunk* (Mikes, XXX. lev.). A fejedelem minden héten lóra ül kétszer *és estig oda vadászunk* (XXXVII.). Reggel haszinte hat órakor öltözik is fel, de *ejféli két órakor felkel* (XXXVII.). Ugy meghanyétott vélle egy erős medvét, hogy az *abba a hejbe megdöglött* (Csik, Tréf. nm. 82.). mi az eszterhéján állól leféttyent e bőrből, *három esztendeig tizenhárman lábbeliztünk* (Zetelaka, Tréf. nm. 80.). Aki *leghamarőbb egyet szól*, a falu budáját egye meg (Háromszék, 5 : 35.). Ma-è, ma bizony, *ma megfordítottlak!* (Vadr. 364.). Most minnyát végig öntelek (356.). Ha nem kénálnak, osztán *annál hamarőbb ide jövök* (355.). Ó maga pedig s a felesége addig ügyeköztek, hogy *rövid idő alatt egy szép jószágot szörzöttek* (488.). Csak azt izente ápám, hogyha a tisztéletös ur è nem temeti, abba a nyomba pápista lesz (Korond, 4:235.). a zén fíjam Gyurka két koszos piczulájé *két esztendőig az örménitt lakott* (Udvsz, 4 : 374.). Lássá-je én csak egy pofétt és *ménnyi ideig ott jétrengék*

a tömlöcbe (16 : 86.). hamarosan legyőzte, . . . egy szempercre a hid alá lökte (Kibéd, 29 : 535.). A malmot egy miccentések alatt hazahajgálám (Tréf. nm. 76.). egy *minuták alatt elhozám* othonnót a csonka faragó fészimet s egy *áldott szempercre kicsillantém* a kezem az uduból (uo.). s én *egy toprra a fára csusztaték* a seregélyekér (uo.).

### 5. Az összefoglaló módot jelölő kifejezés.

Ha az idő *annyira elhányt-vetett egymástól* (Mikes V. lev.). *Mi könynyen végbemegyem* dolga az olyannak, akit az isten segít (CVI.) Ketteje ojan erős vót, hogy a puskagobjóbist *futtában megragatta* (Csik, 8 : 182.). Hogy *inkább elmennyen*, töccseték meg két zsákot aranyval (Tréf. nm. 84.) Egy rét nem ér el és két rét jól elér (Hétfalu, 2 : 515.). Bezzeg este *jó szívvél lefekszel* (Vadr. 356.). Amúgy *istenesen hezzá vitt* a dologba (Vadr. 363.). Akkorát rikótott, hogy *a falu megkondukt* belé (366.). ha tehetné, az báránt *annya hasába megfagylalná* (367.) s ingem *úgy elvittek* isten-világ-meddég víz mentén le, hogy má csak egy nyuguba megjárt (Kibéd, Tréf. nm. 77.). Estére kelve a két vasderes . . . gyémántos palota előtt *magától megállott* (29 : 46.). *ojan uristenes ügyesen kilopta* a tündér-kocsit az Ilona ünneplő szobájából, hogy az egész élő tündérvárba senki észre nem vette (537.). Ha ojan erős vóna, amilyen kevély, a *világot ésszeaverné* (1 : 466.). megfogá az engedetlen ember gabonaszálait, *tővétől szinte tetejéig megsímítá* (Arany-Gy. 1 : 493.).

Hogy az összefoglaló még nem forrt annyira egy szó-lammá az igével, bizonyítja számos olyan eset, amelyben e kettő között egyéb, kevésbé fontos elem foglal helyet. A régi nyelvben ez még gyakrabban észlelhető (vö. Simonyi 16., Molecz 140—143.). Természetesen bizonyító erővel csak azok az adatok bírnak, amelyekben az összefoglaló kifejezés nem előkészítő, hanem nyomatékos határozója az igének. Pl.

*Tengeren is ide sok hajók jönnek* (Mikes, XLII.). *az is nálam megvaygon* (Cserei 4.). és annak utánna az új fejedelmet *Apaffi Mihályt is* Segesvárról *kivehette volna* (6.). a *francia király is* követeit *oda küldte* (461.). Rákóczi, Bercsényi stb. . . látván, hogy az *ő akarátjuk ellen is* csakugyan a kurucok *visszaállottanak* a császár mellé (uo.) az *egész Livoniát* maga számára *elfoglalja* (467.) történék azonban, hogy Nagy Ajtai Cserei János is ott lévén ebéden, *neki is* az üvegpalackot *béadják* (Apor Met. 329.). Az *asszonyok is* a kést *maguk hordozták* (326.). Ezt a harmauskát még a szomszéd Andéeréknak, *mê tennap ők es Furust megszőkték* (megtáncoltatták) a gyűjtőbe (Hosszuf. 22 : 238.). S egy *miccentések alatt* a kebelibe *mind elvivé* onnét (Kibéd, Tréf. nm. 77.). osztán édes *Anyó es* kigyemődnek *szettyel szottyál készült hódos vakarút süit* (7 : 371.). *Nagyon* e lány *elfogottán*, dorcsi szerettin, mind az *ő szerencséjít*. (Rub. II : 19.).

Szintúgy nem képez szoros egységet az igével az az összefoglaló kifejezés, amely az ige után foglal helyet, még pedig külön szó-lamban. (Simonyi 17—19., Molecz 135—136.). Ennek főbb esetei ezek:

1. az összefoglaló nem fontos, s mintegy csak utólag van hozzátoldva; ilyenkor sokszor el is hagyhatjuk, anélkül, hogy az értelem lényegesen megváltoznék;

2. az ige után foglal helyet az összefoglaló akkor is, ha az ige előtt más összefoglaló áll;

3. amikor az ígét mintegy utólag megerősítve, ezt erős nyomatékkal ejtjük;

4. amikor az összefoglaló kifejezés előremutat a következő mellékmondatra, vagy ennek egyik tagjára. Az ilyen előremutató kifejezés a főmondat végén szeret elhelyezkedni.

1. Különösen is-es összefoglalóknál, amikor ez a kifejezés magától értetődik, vagy majdnem fölösleges:

*Kisirta már a kődökit is belé* (Vadr. 360.). Ingöm semmi gonosz lélok nem iszkítél, azt mongya dunnyogva a legén, de ideje hogy *megházasujjak én is* (484.). Akinek jó hat ökre van, *szánthat, vehet, boronálhat, erdölhet, a más segítsége né'kül és* (487.). *ott vót a menyasszony és*, éppen verekettek (Hosszuf. 3 : 374.). *Háगतom a mozsikát és* (Bethlenf. 7 : 377.). *Nem érné fő* ezt a kárt a *leked üdvessége es* (Udvsz. 4 : 322.). Tudom ojjan kapafoga lesz ebből, hogy *számot tönne egy sörletsnek* (4 : 371.). Az 'is' lappang. De hát *megtanoltam deákul is* (5 : 519.). *Szégvelhetnél az ugató kutyától* (is, 26 : 476.). hogy *menté meg* a királyfit a szörnyü haláltól *három vessen is* (29 : 46.). osztán akkor mennek második este és bizvasan (Rub. I : 32.) Megállá sz meggondolkozott, hogy mit csánnyon, hogy *megházszullyon ü isz* (Rub. II : 18. L. a fölszólító mondat tárgyalásánál). *Elköldetik a tavalis* a mulduvai vesztetet magyar csángukhaz (Rub. II : 7. Mártanas András levele.). Eléltin harminc esztendőt, *csodálkozni fogott ő isz* (18.). mit lát másznál, *csán ő isz*, éppen mind a mómica (uo.). *Élek én is még* isten kegyelmességiből (Vadr. 371.).

Egyéb összefoglaló kifejezéssel.

és *kész inkább mindenre hajolni*, csak a hadakozásról ne halljon szóllani (Mikes XXVIII.). A posta menjen sietve Háromszékre, mert *siető igen* az dolog, az miért megyen (Apor lev. 162.). Te hó! mongyák neki, nehogy megitédd, met poklot *elviszi a víz abba a hejbe* (Csík. Tréf. nm. 83.). *Haza akarom vinni az egész erdőt éccerre* (uo.).

S alig akadék aharré a szemek sorkába, *bőgni kesztek torkok szakattyából* (Kibéd, Tréf. nm. 77.). Mégis csak *szégyelték erőst* ezt a dógot (29 : 534.). *Megtítte nagymiskásan* (Vadr. 361.). *Köszönöm igen szépen* a jóakaratot (355. a köznyelvben is állandóan így). Immán azt kezdettük vót gondóni, hogy *elvezétt egészen* (uo.). Aggya isten, hogy *halhassuk mindig jó hírit* (374.). Ahajt hogy é ne késsünk *éményünk jókór* (Bethlenf. 7 : 377.). Noked a szájad örökké jár. — A' mig élek, hadd járjon; ha meghalok, *hallgathat eleget* (1 : 465.).

2. Az ige előtt más összefoglaló kifejezés van.

*Mindennap vehetnek levelet kétszer is* (Mikes XVIII.). A fejedelem *minden héten lóra ül kétszer is* (XXXVII.) *Jól ismerik hjedet is* (Vadr. 359.).

*Jól tudja minden ember kjed és mivel jár (uo.). Az uristen erőst meglátogata ingömöt es (Udvarsz. 4 : 321.).*

3. Az ige kiemelése esetében az utólagos összefoglaló különösen Mikesnél feltűnően gyakori:

Noha *vaygon onnét másfél száz mélyföldnyire (Mikes II.)* abban sem hazudok, ha azt mondom, hogy a szőlőszem is *volt rajta ojan nagy*, mint egy szilva (II.), de az is való, hogy éhtlen keltem föl asztaltól, noha *ettm legalább nyolvan túl étekből (III.)*. Egy lapátnak hosszúsága *vaygon legalább öt önyi (XXXVI.)*. Ide nem messze egy tócsás hely *vaygon*, amelynek szélessége és hosszúsága *lehet tizenöt önyi (XXXVII.)*. Mindenkiünk *megivott* harmadnapig *tizenkét ejtelnyit* belőle (XXXVIII.). odamentünk és ott *találtunk legalább kétszáz férfiut*, asszonyt és gyermeket (XXXVIII.). *viszen* magával mintegy *háromszáz katonát (XLI.)*. *Vaygon immár két vagy három hete*, hogy a francia követ megizené az uruinknak . . . (CVII.).

*A tud bezzeg jól* vágni az embereknek szemibe (Vadr. : 359.). *Vót legalább hat sing (7 : 377.)*.

4. Az utólagos összefoglaló előremutat a köv. mellékmondatra, vagy ennek egyik tagjára.

Utoljára egy világ nagy havasba vederedtek s *bevergelődtek úgy* abba, (hogy) kimenni semerre se tudtak ezen a világon (Kibéd, 29 : 534.). hanem *csapott is lármát* a boszorkány királynéja *akkorát*, hogy: tolvajok stb. (29 : 46.). Henem akármilyen ügyesen tette is ezt a kocsis, *vissza tudá rántani olyan ügyesen* a fejét az ördögös szüle királynéja (uo.). Ha ki(lépett), *lett is öröm ojan*, hogy a már csak megjárt egy nyuguba (uo.). nekirontott a királyfinak s hejből *csaptak ojan viaskodást*, hogy csak úgy zengett belé a hejség (29 : 535.). *S sírt-rít ojan lelkiből*, hogy a bort elfelejtette (Gyergyó-Szent-Miklós, 8 : 89.). hogy a kutya kábálának *csinájon akkora pajtát*, mint egy világ (Zetelaka, Tréf. nm. 80.). *megehezett dorcsi (ügy!)*, hogy lebetegedett (= belebetegedett, Rubinyi, II : 19.).

Számos példánk van arra, hogy nyomatékos összefoglaló után is az igekötő, illetve egyéb bővítmény az ige után foglal helyet. Ilyenkor két eset lehetséges:

1. a beszélő az összefoglaló kifejezésnek nem összefoglaló, fokozó értelmét tartja fontosnak, hanem módosító értelmét; ilyenkor olyan természetű, mint a kirekesztő. Kétségtelen, hogy az ilyen összefoglaló kifejezést sokkal erősebb nyomatékkal, hangsúllyal ejtik, mint a rendes összefoglalót.

2. az igekötő hátravetését nem az összefoglaló okozza, hanem ugyanazok a körülmények, amelyek miatt a higgadt közlésben is az ige után áll az igekötő. Az összefoglaló kifejezés általában a főszólam egyéb részeire semminemű változtató

hatással nincs, és ezért ha az igekötő amugyis az ige mögé került, az összefoglaló nem okozhatja azt, hogy az ige elé tegyük.

Azonban nem mindig lehet kimutatni, hogy melyik esettel a keltő közül van dolgunk, és ezért az erre vonatkozó példákat nem sorolom föl külön.

### 1. az összef. *is-es* kifejezés.

Az való, hogy az istenben *remétség nélkül is kell reménelni* (Mikes XXXIX.). úgy tetszik, hogy már *inkább is kell* kednek szeretni (I.). Még a *titulus iránt is nagyon valami akadály* (XVIII.). *Tizen is vannak itt olyanok*, akiknek félannyi idő nem kell a készülésre (XXXIV.). A pestis *ebben az esztendőben is grasszál sok helyeken* (Cserei 474.). mert csak *ad pias causas (is) testált százhusz ezer forintot* (Apor Met. 320). ezeknek asztalnál étel után *gyümölcsöt is adtanak bé* (frequ. 434.). Na még *ebből is cseperedik egy jóféle feleség*, ha kinövi magát (Maros-Torda, 26 : 519.). *Pokolban és vót éccer lakodalom* (Vadr. 366.). Az isten fizesse meg, hogy ide jött, mett *mán nekem es van kedvem enni* (355.). Édes apám uram, *én is szeretnék kutya lönni* (Tréf. nm. 78.). Más követ érkezék s jelenti, hogy *a király fiának is, a menyecskének is küldött egy-egy ajándék-gunyát* (Arany-Gy. Népk. 3 : 323.).

A felhozott példákban természetesen csak a második magyarázat fogadható el; de ennek alkalmazásában is óvatosnak kell lenni, mivel nem ritkán pongyolaság okozta ezt a szórendet, azaz a beszélő nem mondta az egész mondatot egységesen, hanem vagy szünetet tartott közben, vagy más okból zavarta össze a mondat szerkezetét. A följegyzésben ezek a mozzanatok, valamint általában a hangsúlyozás viszonyai nincsenek megjelölve.

### 2. Az összefoglaló mindenséget jelentő kifejezés.

Hogy *minden részről vegyen ajándékot* és egyiknek se szolgáljon (Mikes, IX.). mert elhiheti ked, hogy *minden portékámat felraktam egy kis szekérnek a negyedrésszére* (XVI. felraktam igekötős ige ugyan, de mi így mondanánk: 'minden portékámat egy kis szekérnek a negyedrésszére raktam fel', mert az állítmánynak fontosabb kiegészítő része: 'egy szekérnek a negyedrésszére'). Mert *őnéki mindenkor vannak ilyen nevelséges dolgai* (XXXI.). Érdekes árnyalati eltérést tüntet föl Mikes e mondatának kétféle szórendje: *Mind a négy nemzetségnek egy bírójok nagyon* —. De *mindenik nemzetségnek nagyon külön bírójok* (mindanegynek | egy van = egyetlenegy közös; *mind a négynek van egy = egy-egy*, XLII.). A kadiának itt *mindenért kell fizetni* (XLII.). a fejedelemasszony állapotján *mindenkor kellett busulni* (XLIII.). ezeknél rendszerént *mindenkor volt négy tál éték* (Apor Met. 432.). s adja Isten, *mindnyájatokat találjalak jó egészségben* (Apor lev. 174.). valamik hónapba *r* betű van, annak nem kell hinni, *mindegyik szereti az ember bőrrivel figurázni* (Vadr. 367). Hanem most *mindent eligazított* hejette az *éjjasszon* (434, eh. m. az. é. igazított el helyette). *Egész éjen cablatott a lovával* (tartósságot fejez ki. Arany-Gy. Népk. 3 : 309.).

3. Az összefoglaló kifejezés sokaságot, időbeli nagy fokot jelent. Ezekre nézve nagy ingadozást látunk, és ezek nagy részét meg lehet magyarázni azzal, hogy nem a sokaságot, a nagy fokot akarja a beszélő hangoztatni, hanem csak módosítani akarja az ige jelentését. Csakhogy ez sem illik minden esetre. Így Mikes a *gyakran* mellett rendszeren kirekesztő szórendet használ.

Azokban a kis kezezcékben a pennát kell venni, és énnekem *gyakran kell írni* (II.). A Reis-effendit *gyakran küldi* a porta az *urunkhoz* (XIV.). Ha azt akarja ked, hogy jó kedvű legyek, *gyakran kell nekem írni* (XVIII.). A Reis-effendit *gyakran jó hozzánk*, mi is gyakran megyünk incognito a kalmakányhoz (IX.). A francia követnek, Bonacnak, közel mihozzánk egy háza lévén, *gyakran jó ide feleségével* (XVIII.). De minthogy nekem semmi akadályom nincsen . . . azért *gyakran járok hozzájok* (XVIII.). Az dicséretes ebben a vezérben, hogy az idegen országról való dolgokban *gyakran kér tanácsot* a mi fejedelmünktől (XXVIII.). A vizet ebédig kell innia, és addig *szüntelen kell járni*, vagy futni, hogy jobban használjon (XXXVIII.). mert *sok madarat öttek ott meg* (CVI.). Noha köntösén imitt-amott *sok golyóbis ment volt által* (Cserei 9.). *Számtalan sáskák jöttek be* Erdélyben Molduvából (Cserei 213.). A törökök közül is sok tisztek és a köznépből *sok ezereen veszének el* (259.). *Felesen jövének haza* ebben az esztendőben is a kurucok Magyarországból (449.).

Hiszen nem lássátok, hogy a háboruban egygy ütesemre *százat öltem meg* (Csik, Tréfás nm. 83.). Megfogja az egygyik ördög fia a botot s úgy félveti az ég felé, hogy amikor lejött, hét *singnyire ment belé* a földbe (uo.). *Sokszor hitt be* magához (5 : 519.). *Sokáig mentek arrafelé* (Vadr. Szép Palkó). Ugy jár, aki *sokat jár guzsajásba* (Vadr. 358.). Ma bizon ha megharagits, úgy felruglak, hogy *egy hélig érkezel le* (tartósság, ilyen kétség kívül a 'gyakran' után álló ige értelme is, 369.). Csak ne ojan gyakran, meit még *sok üdő van hátra* (373.). Elig hogy megvacsorálhatának úgy ahogy, *tüstént fekiudt le* a királyfi (Kibéd, 29 : 44.). A bátyjai *tüstént mentek eléje* (538.). A magyarok istene *sok csudálatos dolgot jelentett meg* már minékünk, bizzunk benne (Benedek Elek, 5 : 66, id. Nyr. 33 : 254.). Mi inkább szeretnök há *több magyar urak szoknák nálunkeli jönni* (Rub. II : 8.). Én émonyök, mē te *örökké torokálod* (fricskálod) az *öromat* (Udvsz. 18 : 520. tartósság).

4. Még inkább találkozunk e kirekesztő szórenddel a mód- és fokhatározók, valamint a reájuk mutató névmási elem után. Így a fokra mutató 'úgy' után ez a kirekesztő szórend feltűnően gyakori.

De az egészségre *igen kell vigyázni*, és engemet szeretni kell (Mikes, II.). De a reménység *igen-igen kezd fogyni* bennünk (VI. kezdés). De ebben az esztendőben *igen-igen kell vigyázni* az egészségre (XL.). A pestis itt *igen kezd sétálni* (XLIII.). *nagy sebeséggel kezdte* a püspök után *futni* (CCVI.). Ahol az esztendők eszembe jutottak, igazán felírtam, ahol nem tudtam, *inkább akartam tudatlanságomat megállani*, mint *expraesumptione* kevély-

kedve hazudni (Cserei 5.). A fővezér *csaknem ette meg* kezét lábát, hogy meg nem segíthette általmat hadát (15, majdnem megtörténő cselekvés; ma: 'csaknem megette'; régebbi szórendje még világosan mutatja a 'nem' jelentését: csakhogy nem ette meg stb.). Nemhogy szabadságot érdemel-nének jobbágy uraimék, *inkább érdemelnének nyársot* akasztófiát a sok tolvajláséit (457. eh. inkább nyársot érdemelnének). Nagynak es sok vóna, *akkora fájdalomat visel el* (Vadr. 356.), azt es megengedik, hogy *télbe nyárba járjak mezitláb* (373.). Úgy megráztam, hogy *ojan istenesen hullott belé* a díjő, hogy ugyan zupogott a mogyoró belé (Kibéd, Tréfás népm. 77.). Mert könnyen *cseppenhet úgy*, hogy hasznomat veszed (29 : 536.).

A fokmutató 'úgy' után, bizonyára a módhatározó 'úgy' mintájára:

Ma *ugy teritlek a földre*, hogy *ugy elnyólsz* mind a kecskebéka (Vadr. 361.). Te tám tojós vagy, hogy *úgy búsz férre* (365.). Kap egy botot s *ugy vágja föbe* a maga bornyát az ajtó előtt, hogy mingyá' főfordul s megdöglik (482.). főkapja az eklézsia ládáját s *úgy vágja a földhöz* a ház közepibe, hogy a láda darabokra szakad (482.). henem a tátos *úgy vágja a földhöz*, hogy nyomba ott leje a szörnyü halálát (Kibéd, 29 : 45.). *ugy szurta keresztül* a hosszú óriást, hogy csak lepoftant a lóról, s aval e megvan (29 : 539.). Letör két nagy templomkora mekkoraságu sziklát, s azt *úgy csapja össze*, hogy hejből liszté válik (536.). Addig a seregélyek kirepültek a kebelemből, s én *ugy huppantam a vízbe*, hogy annyi halat kicsapék abból a víz martjára . . . (Kibéd, Tréf. népm. 77.). Eccé hát az ura odajő, ahajt *ugy kezdött örvendeni*, hogy ojant embör ne lászon! (Bethlenf. 7 : 378.). de hát egy kicsid üdő múva *úgy kez' gyüni* a sok embör, hogy az' gondótam, még egyik a más hátára kerüllünk (uo.). *Úgy váglak pofon*, hogy az egyik szemed a másikat kiüti (Maros-Torda, 26 : 476.). de odavederedik valamerről a vén Kukujbá, s egy nagy kosztal *úgy teremte hátba*, hogy még a gypüi is leszakadt belé (Kibéd, 30 : 604.). Ere *ugy kéznek kacagni* mellettem, hogy még a godörből es min fenésztek (Bethlenf. 7 : 378.).

### b) A tagadó mondatra vonatkozó sajtáságok.

Az igekötő vagy egyéb bővítmény megelőzte ige tagadó alakja háromféle lehet: 1) *nem megy el* 2) *el nem megy* és 3) *nem elmegy*.

A köznyelv a főmondatban az *el nem megy* formát csak az erősebb indulat kifejezésére használja. Mikesnél és a székely népnyelvben akkor is találjuk, amikor erősebb indulatról alig lehet szó. Különben Kicska, Simonyi és Molecz kimutatták, hogy a régi nyelvben ez volt az általános szerkezet és a 'nem megy el' talán »kezdetben kérdésre való feleletre dívott, még pedig mint a pozitív, mint a negatív kérdésre.« (Simonyi, Magyar Szórend 48.). Mikes is még ezt az állapotot mutatja, és míg

a köznyelvben az 'nem megy el' lett uralkodóvá, a népnyelv részben megőrizte a régi elrendezést.

## 1. Erősebb indulattal való tagadásban:

Ezt ked *el nem hinné*, ha a szokást nem tudná (Mikes III. lev.). De édes néném, ha volna mit írnom kednek, még *el nem végezném* leveletem (VI.). De végít nem lehet látni a véle való végezésnek (uo.). A szeretetemet az *özönvíz el nem oltja* (merész tagadásnál mindig így XI.). Hát akar-e ked tudni? a ked kívánságát *bé nem tölhetem* (XII.). De én veszedkedhetném keddel, mert két naptól fogvást *levelét* nem *vettem* kednek (XVIII.). és a kinek adják (a leányokat), az *el nem kerülheti*, hogy tudatlanságáért ne szenvedjen (XXVII.). Én az esőkor a *sátoromban* nem *lévén*, az eső után oda mentem megnézni, ha . . . (XXXI.). A vacsora nem tartván sokáig, nyolc óraker a fejedelem levetkezik, de leggyakortabb *le nem fekszik még akkor* (XXXVII.; ennek ez lehet ugyan a hangsúlyozási módja: de | *le* | *nem fekszik még akkor* = de *lefeküdni* még nem fekszik le akkor. Ezt azonban nem minden esetre lehet alkalmazni, ahogy Brassai akarja. A magyar mondatról: 360.). Hatodfél óraker felkelni nem kicsiny dolog, de *el nem mulatom* azért, hogy kedvét találjam (uo.). a szemeimet bezárom és rendszerént azokat *fel nem nyitom* másnap hatodfél óraker (uo.). Mert se a portához, se a franciához *bíznunk nem szabad* (XXXIX.). úgy Bercsényi uram *el nem tölti* ezt az esztendő, hacsak hazájában nem megyen (XL.). Kedtől pedig *egyéb ajándékot nem kívánok*, hanem ebben az esztendőben is úgy szeressen, mint az elmúltban (uo.). *El nem unom magamat* amikor véle vagyok (XLI.). ha úgy viselnők az grófságot és báróságot, mint az régi magyarok viselték, egész Erdély *elég nem volna*, hogy titulusunknak megfelelőhennék (Apor Met. 318.). A testamentumának az egy Bethlen Gábor testamentumán kívül *párját Erdélyben nem halottad* (320.). Megvallom ngos uram én is eltévedtem s megcsalattattam volt, de legkisebbnek is *oka és feje nem voltam* (Apor lev. 23.). Nyolcezer sendely *elég* nem lesz azokra az épületekre (173). De mind Károlyi, mind a kurucság afféle hazug biztatásokkal már eltelvén, Rákóczi intimatiójának *helyt nem adának* (Cserei.).

Amit kapott, tudom, *el nem felejt* halála napján sem (Maros-Torda, 26 : 519.). Itallal *meg nem élsz* (Vadr. 361.). Tulok ökör, gyermek szóga . . . a gazdát *meg nem gazdagította* (366.). Én ebbe a sirámas életbe *kegyelömbé soha se vöszöm* a példát (Udvrsz. 4 : 176.). Aival a sok heábalavással *meg nem élsz* (1 : 327.). *Bolond nem vagyok*, hogy a vögyből a hegyet töccsem (14 : 567.). Az én irigymnek *meg nem áll* a nyelve.

## 2. Higgadt tagadásban:

De nekem úgy tetszik, hogy ezután is annál a két v. három szónál a kít tudok, talán *tudósabb nem leszek* (IV. a tudósabb előkészítő lehet). Édes néném, a fazakas akaratján kell jánni a fazéknak, és azt nem mondhatja a fazakasnak: miért küldöttél engem Drinápolyba? (VII.). Azt ne gondolja ked, hogy teljességgel gyalog is *el nem hozhatták volna* (XI.). Aminthogy mihent ide érkezett orleans herceg, a francia regens, az urunk-



kal semmi correspondentiát nem tartott és leveleire *választ nem adott* (XIV.). Fogháznak pedig azért nevezem, mert az ablakon *ki nem nézhetnék*, hacsak lajtorjára nem másznék, olyan közel vagyon a padláshoz (XV.). és ilyenformán egymást *meg nem látják* (XVIII.). Micsoda szép állapot, mikor az ember nénjére *meg nem haragszik* (uo.). Mindezekre tudom, azt fogja ked mondani, hogy még *házas nem vagyok*, mégis az asszonyoknak akarok tanácsot adni (XXVII.) némelykor szükséges is volna megírni, de elhagyja, mert *azt nem akarja*, hogy más is megtudja (vö. azt akarja, azt mondja stb. XXVII.). mert a *hadakozást nem tudván*, attól irtózik (XXVIII.). Mert igen szoros helytt vagyunk, és ha égés volna, *máshová nem szaladhatnánk*, hanem a tengerbe kellene ugranunk (uo. — egyéb, más stb. efféle névmási elem után gyakori ez a szórend). Egy örmény a lakodalma után egy hétig vagy kettőig *a feleségével együtt nem eszik* (XLII.). Egy rendbéli köntösnél a leányokkal *egyebet nem adnak*, se pénzt, se más egyebet (XLII.). Mikor catholica processio keresztzászlóval által akart menni mezővárosokra, *által nem bocsátották* (Apor Met. 442.). Már az mint értem edgyiket királybíró polgárnak tette, a másíknak az lába fáj, a harmadik *egyedül nem jöhetett* (Apor lev. 209.). Én históriát írni nem akarok, mert ha akarnék is, ahhoz való *capacitásom nincsen* (Cserei 5.).

Éccé apám uram fē akar űni a hátára hát *ojan magos kert nincs*, hogy fē tuggyon rólla hágni (Zetelaka, 2 : 88.). megöregült, met *jó viselésé nem vót* (Rub. II : 18.). Éccēr egy magyarföldi atyafi, ki *váláhalu sēmmit se tudott* bé vetődött Molduvába váláhok közé (Klészse 14 : 42.).

A köznyelvben is általános ez a szórend a *ha, hacsak, még* s ezekkel egyenlő értelmű kötőszókkal bevezetett mellékmondatokban. De azért lássunk nehány idetartozó példát is (Kicska, Nyr. 25 : 435, Sim. 49—50, Molecz 119—122).

Ezt ked el nem hinné, ha a *szokást nem tudná* (Mikes III.). mert az ablakon *ki nem nézhetnék*, *hacsak lajtorjára nem másznék* (XV.). csak függőben tartom elmémet mindaddig, míg *hírt nem hallok* ked felől (XX.). Édes néném, *ha szivárvánt nem láttunk vóna*, már a hegyekre szaladtunk volna innét (XXXI.). Az eső után oda mentem nézni, *ha valami kárt nem tett-é* az eső (XXXI) *Mikor pedig vadászni nem megy* a fejedelem, akkor csak a sok írásban tölti az időt (XXXVII.). De a fejedelmek azt tartják, hogy úgy vagy barátom, ha szükségem van reád; vagy *ha reám nincs szükséged* (XXXIX.). Mert amicsoda kevély nép a görög, *ha úgy nem bännának* vele, idegen nem lakhatnék közöttük (XLII.). így Bercsényi uram el nem tölti ezt az esztendőt, *hacsak hazájába nem megyen* (XL.). Mi itt meg nem maradhatnánk, ha a *töröktől nem félnek* (XLII.). Úgy látszik, ha a mellékmondatban a 'ha' ezt a szórendet okozza, akkor a főmondatban is ez van. *Mikor az mezőre lapázni nem jártanak* az convictorok, recreatióra mentenek (Apor Met. 433.).

S még ha a két küsebbnek és *valamit nem veték* a nyakikba (Csik, 4 : 471.). de *ha két fickó nem kísér* s *ők nem hozzák*, leölöm mind (Csik, Tréfás népm. 84.). *Ha a világon leány nem vóna*, mit tudnál csinálni (Vadr. 359.). S *ha elégre nem tuttalak* tanítani, az többre tanítt (Három-

szék, Tréf. népm. 81.). Ó édös szerelmes Jézusom, hol állanánk münk most, *ha ez a disznózom atta dologság úgy meg nem rántott vóna* (Udvr. 4 : 32.). osztán ma nem is embör, a ki nem világ adóssa s nem nemös embör, *akinek annyi adóssága nincsen*, mint a hazába palack férög = ha annyi ad. n. (4 : 276.). *Ha csak éccző mán az úr Jézus meg nem sokajja és azt nem mondja . . .* (4 : 322.). Mongya apám uram, hogy a kutya kabalát addig ették vóna meg a farkasok, *míg annyit nem dógoztunk* ez istállóval (Zetelaka, Tréfás népm. 80.). *Mintha arra az ajtóra szükség nem vóna* (Nyr.). Ugy látszik vóna eszed, *ha bolond nem vónál* (1 : 181.). meginstálnám a naccságos urat, ha még nem haragittanám (35 : 45.). A vajda aszonta, addig nem menën, *míg egyet el nem viszén* (Rub. I : 32.).

A *hogy*-os főnévi mellékmondatokban a köznyelv nem használja az 'el nem megy' szórendjét, hacsak hevesebb indulatot nem akarnak vele kifejezni. Az alábbi példákban a higgad *hogy*-os mellékmondatban is ezt találjuk.

Édes néném, micsoda szerencsés asszony ked, hogy *közel nem vagyunk* egymáshoz (Mikes V.). Ne szomorkodjunk azon, hogy a dolgok *úgy nem folynak*, mint nekünk tetszenék (XII.). De azt tudom, hogy Pompeius *meg nem fizeti* nekem keszkenőmet, amelyett ott a kősziklák között elvesztettem (XXXIV.). egyik a, hogy *törökül nem tudok* (XXXVII.). azt pedig ne gondolja ked, hogy ő méltóságoknak *elég pénzek ne volna* (XXVII.). attól ne tartson ked, hogy a nagy készület miatt *oda nem mehetnék* (XXXIV.). Mit tehetünk rólla, hogy *többem nincs* (XXXIV.). Legnagyobb fogyatkozást azt találok benne, hogy *magyarul nem tud* (LXXX.). Bizzunk, reményljünk, ha szinte minden bizonynyal tudnók is, hogy *meg nem adja azt*, amit kívánunk. Nem csodálom, hogy az puskások *ki nem jöttek* (Apor lev. 209.). azt gondolván ő is, hogy a török basa fáradt hadával *utána nem menne* (Cserei 7.). Nem mondhassa senki, hogy *jól meg nem siratta* (Vadr. 360.). Csuda, hogy eddigelé meg nem ölte (361.).

A tagadó névmás vagy határozó (senki, soha. stb.) után a köznyelv is az 'el nem megy' szórendet használja, sőt ilyenkor az ige egészen a mondat végére törekszik, és még azok a határozók is megelőzik, amelyek mindíg előtte vagy utána szoktak állani, mert nem bővítményei az igének: *soha* ember ilyent *ki nem mondott*. (Mol. 119.).

De minthogy az *soha* olyan hamar *meg nem lesz*, mint én kívánom (Mikes V.). mert *sehol* olyan hirtelenséggel a változás *meg nem esik*, mint itt (XXVIII.). Eltérő példa: *Soha* az ember *nem lehet boldoggá* (LXXXV.). Azokban *semmit* a te maradvád *úgy nem folytat* (Apor Met. 443.). asz manta, hogy amég az arany mellé a buj-zsákba-üssed-botot és oda nem aggyák, *soha é nem haggya* poklot, mijen jó neki ott (Csik, Tréf. nm. 84.). ha örökéig ess és, mégis *sova még nem veri* (Gyergyó, 31 : 532.). az élő világon *senki másképen nem hitta*, csak a szép királyfi (Kibéd, 29 : 534.). ha az isten meghajja, *soha* míg a világ *meg nem gyavított* (Vadr. 356.). Ellenben: még-

pedig azt fogadta, hogy *soha sem veri meg* (433.). Hirtelen harag *soha jót nem farag*.

Csereinél a sem, semmi és a nem között is állanak más elemek, pl. előkészítő v. kiegészítmény: de a muzska cár hatalmában bizván, semmiképen a pacificációt nem amplektálták (466.). mert a gubernator nagyságolni nem akará, sem a precedenciát neki nem engedé (248.). Semmi directióban magát nem elegyítvén, azt gondolják vala stb. (249.).

De nem ritkán az olyan független mondatokban, amelyekben az 'el nem megy' szórendje használatos, sőt 'ha'-val bevezetett mellékmondatokban is találkozunk a 'nem megy el' szórenddel, még pedig akkor is, amikor nem valami megelőző állítás tagadásáról van szó:

Hadd el az istenét, hiszen *nem fér el* a pokolba (Csik, Tréf. nm. 83.). Rossz fészki *nem vész el* a favágóról (25 : 377.). Jó hogy még *nem szakadtál belé* (1 : 466.). Melletted *nem és lehet elmenni* (Vadr. 358.). Vö. Hozzád közel *sem lehet járni* (uo.). Ne szeszegj ojan erőssen, mett *nem halsz meg* belé (356.). Az isten á'gya meg jószágáétt, hogy *nem vetette meg* csekéj házunkot (uo.). Immán ezt a kicsit csak *nem hagyjuk itt* (355.). Azt a hosszú haragot az a kicsiség *nem érdemelte meg* (357.). hiszen tám nem vagy a földhöz czüvekelve, vaj mi a gút! (364.). de azt osztán *nem és köszönöd meg* (1 : 327.). Tám *nem érte valami kár?* (16 : 85.).

Az isten istenem ne legyen, *ha nem mondok igazat* (Maros-Torda, 26 : 246.). Me a kezem nyele . . . úgy az uduba rekede, *hogy uristenes tepedelmem nem vala* kihuzni onnét többet (Kibéd, Tréf. nm. 76.). Az isten istenem ne legyen, *ha nem mondok igazat* (Nyr.). Vigyázz, gyermek, mert *ha nem férsz a bőrödbe*, kiugratlak belőle (26 : 380.).

Néha találkozunk a 'nem fát vág' szórendjével akkor is, amikor a 'fát' nem nyomatékos, hanem csupán bővítmény, és olyanféle ellentéttről sincs szó, amilyen a 'nem kiment belőle, bennszorult a pára' mintájú mondatokban van.

A Nyr. (37 : 350) idézi e példákat:

Erővel pedig *nem szabad volt* megfogni a kezit (Apor Met. 332.). Mintha ez a nyomoruság *nem elég volna* rajtam (Mikes Lev. 332.). Még több példát idéz Kemenes Péter a régi nyelvből.

Ilyenek ezek is: *Nem elhiszem*, sőt nincsen is vigabb ebéd és vacsora ma Kolozsvárott az miénknél (Ap. lev. 173.). Ingemet ne tegezz, mer *nem ketten őriztük* a disznócsordát (Maros-Torda, 26 : 476.). *Nem együtt tanultuk* az ábécét (uo.). Hejh! *nem ketten ettünk* egy tálból cseresnyét (uo.). *Nem kár vóna* téged kert karóhoz kötni (15 : 288.). Had égetné meg a lúg a nyakát, *ha nem Máté darab* (ivadék) *vóna* (Udvarsz. 4 : 176.). Nem mondhassa, hogy *nem övé vagy* (Vadr. 360.). Azt kjed és csak mondja, de *nem abba a hiszembe van* (358.).

Viszont néha, amikor a tagadó szócska névszóra vonat-

kozik, és annak kellene a tagadó után állania, a tagadó az ige előtt áll (Mol. 128.).

Édes néném! ked még engemet *nem ismer jól* (nem jól ismer. Mikes XII.). Rodostóból datáltam, holott *nem vagyunk a városba*, hanem mellette, mert tegnaptól fogvást sátorok alatt lakunk (XXI.). De a gubernator *sem uralkodhatott egyedül sokáig* amint elkezdette vala (Cserei, 252.). Látszik, hogy *nem veszi pénzen a szót* (Vadr. 366.). Osztég az *ördög se ül örökkéig egy honcsokon* (5 : 175.). *Nem vetek belé sok bizodalmat* (25 : 378.). A kutyák *nem kérték soká* magukat (Arany-Gy. 1 : 425.). No te mónár, azt mongya a róka, te többet *nem vagy mónár*, mert te vagy Csihán királyurfi (Arany-Gy. Népk.). Met osztég ökéme nagy okos, csakhogy *nem tudják sokan* (Arany-Gy. Népk. 3 : 304.). *Ne tudj meg mindent*, mint a Veres Bori kecskéje (305.). Bizon talám *nem adám rossz hejre* a leányomat (Nyr.). elfogotton a berebéket, hát *nem óltak azok*, meiket beletettin (Rub. 1 : 33).

Ellenben a köznyelv szabatos szórendjének megfelelőnek ezek:

Te sem *ma* voltál legelőbbször guzsajasba (Vadr. 359.). eriggy hamar, mett e se *téged vár* (364.). Ne higgyék kjetek, mett nem *ugy* van! (365.).

A tagadás összefoglalására a 'sem' kötőszó szolgál, amely eredeti 'is nem'-re megy vissza. Az 'is nem' tagadó ígéhez új névszót kapcsolt; de a 'sem'-nek az alkalmazása sokkal tágabb, mint az eredeti 'is nem'-é. A 'sem' kötőszóval bíró mondatnak négyféle értelme lehet.

1. répát nem (sem) vágott, fát sem vágott > fát is | nem vágott.

2. nem söpört ki, fát sem vágott > fát vágni is | nem vágott: ezt sem tette.

3. lefeküdt, fát sem vágott: még hozzá az is megtörtént, hogy nem vágott fát.

4. jobb se kell: nem kell jobb; világos kapcsolás nélkül.

Az első sem új névszót kapcsol ugyanazon tagadó ígéhez, a másik tagadó állítmányt tagadó állítmányhoz, a harmadik tagadó állítmányt állító állítmányhoz és a negyedik csak a kiemelő 'is'-t tartalmazza és sem névszót, sem egész gondolatot nem kapcsolunk vele egy előzőhöz.

A *sem* helyett találunk 'nem'-et, és ilyenkor az 'is' lappang:

és addig *hat szót nem lehetett* belőle kiráncigálni (Mikes, VI.). Innét bizony *egy kicsidég ne menyen* el (Vadr. 355.). Beszéj nagyobbban, hisz a *füledtől nem hallik* a sorkadig (363.). élhetlen, gyáva, kinek egy *kalán vaj*

*nem olvadna el* a szájában (Csik, 6:370.). *Nincs annyi érzés* benne, mint a fába (= annyi érzés sincs. Vadr. 358.).

Az első *sem* helyében a következő elhelyezéseket találjuk:

1. *Nem tudunk véle egy szót is beszélni* = 'nem vág fát is' (Háromszék, 4:189.). *Nem vetsz te es keresztet reá* (Vadr. 359.). Ez a gyermek *nem hasonlít egyiketekhez is*, vajon mi lehet az oka? (375.).

2. S a nagy gazda fija bizon *nem dőgzott égygyet se* azután (Agyagfalva, Tréf. népm. 78.): 'nem vág fát se'. Ez a köznyelvben is általános.

3. A szegén legén kimönt nagy morgolódva a házbó, *nem is mönt bé a vacsorára is* (Vadr. 484.): 'nem is vág fát is'.

4. Harmadnap éjjelen már *nem is kütte egyik bátyját se* a kicsi királyfi (Kibéd, 29:535): 'nem is vág fát se'.

5. az *is* és *nem* között más elem foglal helyet: Minden ember egy halállal tartozik, *s én es többel nem* (Vadr. 364.): 'fát is többé nem vág'.

A harmadik *sem*-re való példák:

Ha *szeme vóna, vak sem vóna* (Vadr. 371.). *Jól győzi, — feje sem fáj többé* (361.).

Példák a negyedik *sem*-re:

de az apja úgy visszakergette, hogy *a lába sem érte a földet* (Vadr. 434.) = a lába nem érte a földet. Kjed nélkül istencucegenemre mondom, *jól sem esnék* (uo.). Egyedül *jól sem esik* az embernek semmi (356.). Náladnál *hamisabb sem kell* (359.). Vö. 'jobb se kell'. Ma úgy béhozlak, hogy a lábod *sem éri a földet* (1:327.).

A negyedik *sem* helyett 'nem is'.

Már a felé *nem is kell gondolni* (Mikes, XXXIX.): gondolni se kell. Te a latorságnál *egyebet nem is tudsz* (Vadr. 357.). Met a mutuj éccémáccé úgy eltekereg, mintha *nem es a házamná* laknék (Udvarn. 4:176.). Andrisbá *nem es sokat nyugölgödik* a beszédde, hanem ahajt töszön (4:81.). Mêt *nem és kellett vóna elménnyek*, mêt megámodtam vót, hogy valami bajam lessz (6:86.).

A 'sem'-et nem a tagadott névszó előzi meg:

O be áldott gondolat, annál jobbat kjed *ma sem gondolt* (1:326.): jobbat se gondolt. Még a *szeme sem nyilt ki* és mán tud a kevéséghez (Vadr.): még ki sem nyilt a szeme stb.

c) A fölszólító mondat szórendi sajátosságai.

A nyugodtabb fölszólítás szórendje: *menj | el*, az igekötőn valamivel gyöngébb hangsúly. Az ilyen fölszólítás a hosszabb beszédben fordul elő, ha pl. valakinek egész sorát adjuk a rendeleteknek, amelyeket nem rögtön kell végrehajtani. Ha

a parancs rögtöni cselekvésre szól, akkor a 'menj' erősebb hangsúlyú, az igekötőé teljesen elvész. Végül az ugynevezett szigorú parancsban a szórend: *elmenj!* Ez a forma a régi nyelvben igen gyakori, még a nem közvelen parancsban is (Molecz 104—105., Simonyi 64.), a népnyelvben pedig leginkább ilyen állandó szólásokban, mint »Isten *megáldja*, szomszéd uram!« Ami az okát illeti, szerény véleményem ez, hogy amint a kijelentő módban egymás mellett megvolt a 'megy el' és az 'elmegy' féle szórend, ép úgy megvolt a fölszólításban is, amely eredetileg csak az igének fölszólító módba tételével jutott kifejezésre, nem pedig szórendi változással. Később talán, amint a kijelentő módban az a differenciálódás fejlődött ki, hogy az igekötős ige határozottabb cselekvést fejezett ki, míg az igekötő nélküli a folyamatos, tartós, ismétlődő s általában elaprozott cselekvés jelölésére szolgált: a fölszólító módban is a nyelv az 'elmenj'-féle szórendet a határozott, azaz szigorú parancs számára foglalta le. Ez a véleményem Moleczétől függetlenül alakult ki. Simonyi Molecz magyarázatára azt az ellenvetést hozza föl, hogy »ez nem teszi elég érthetővé, miért éppen az igekötőt hangsúlyozzuk, mikor parancsunk a cselekvés megtételére irányul«. Erre azt lehetne felelni, hogy ez nagyon is érthető, mert hiszen a szigorú parancs kifejezésére gyakran csak magát az igekötőt használjuk: *Le onnan! vissza! ki! ide, pajtások!* vagy Kallós példáit (Nyr. 29:444.) mind így is mondják: *haza! be! sorba!* Ezeknél igen érthető, hogy a szigorú parancsban az igekötő, illetve a bővítmény megelőzi az igét, és ez a forma azután általánossá lett a szigorú parancs kifejezésére. A fejlődés tehát nem oly egyszerű, mint Kallós gondolja, hogy t. i. a megelőző igekötő vagy határozó mintegy ki akarja zárni a más irányban való mozgást vagy hatását a cselekvésnek. Példák a székely népnyelvből:

te uristen csóvája, elmönny szömöm elől (Udvarsz. 4:176.) azt reám tedd! reám rakd! (reám bizonyítsd), met ha nem, megbusulod (ezt annak mondják, aki tolvajnak stb.-nek szid).

A felszólítás szigorítására, sulyosabbá tételére még olyan határozó is megelőzi az igét, amely nem bővítménye:

Csak ne haragudjék ked és csak az egészségére vigyázzon (Mikes, XLI.). Ott bizon had sirjon, nem hull arany könnye (Vadr. 360.). ott 'ad üjjön, tőlem eltér (35:45.). Vö. ott egye meg a fene!

Állandó az átkozódásban, esküdözésben az a forma, melyben az alany

mint bővítmény megelőzi az ígét. Különbén ez az egész országban általános. (Vö. Nyr. 5: 140, 141, Debrecen; 5: 285. Göcsej; 5: 521. Udvarh.-m.; 17: 143. B.-Hunyad; 27: 477. Ége, Udvarh.-m.; 28: 190. Győr; 29: 48. Gömör; 33: 243/4. Göcsej).

### Példák:

A nyű egye meg a dógát, szomszéd (Udvarsz. 4: 32.). Oh hogy a leb vessen fel! (Arany-Gy. Népk. 3: 308.). Ó hogy a büdübe essél! (316.). Az isten tüze égjen meg! A forgósél kergessen meg! (uo.). Cuki a farkasok ögyenek meg (Udvarh.-m. 4: 141.). Bár az ördög vitt volna el engem (óhajtó módban is, Arany-Gy.). Siess már vele te, hogy az isten akárhova tegyen! (15: 181.). A nyű egye meg ezt a lovat! (35: 45.). Hogy a franc égyen még! Hogy a *sujj* égyen még! a *rágó ráksujj* égyen meg! (uo.). No hát az isten ő szent vésségének legyen hála, hogy a mái napon is szerencsésen felvirasztott (5: 519.).

### Ámbár néha az alany követi az ígét.

Üssön beléd a szöszménkö (25: 574, MT.). Hogy roncson ki a fuszujkalé (35: 45.). Roncson ki a nyavaja! (26: 426.). Óje meg a csuda keedet, be nagy mókázhatnékja kerekedett hirtelen! (476.). Adjon Isten annyi nyugalmat, mint a német kalapnak (Udvarsz. 4: 88, itt még a nyomatékos határozó is az ige után áll).

### Higgadtabb parancsban, független és függő mondatban:

Ezen szénarétek visszamaradjanak az alperesnek vagy maradváinak kezibe (Oklevélszótár. 1569-i székely oklevél). Igen szeretem édes néném, hogy elűzze ked azt a restséget és énnekem írjon (Mikes IV.). Öt pár kopót magával hozasson kegyelmed, a puskások és a jáger elgyűjjenek (Apor lev. 177.). Mindazáltal egy ital ürmös borral kedveskedjél (209.).

Keresték mindenütt a bekötött szemü csalfa vargát, hogy jól eldöngessék és a pénzüket visszavegyék (Zajzon, 5: 469.).

Öngeggye meg édes anyám, hogy évgyem Kádár Katát (33: 534.). Te cigán, na neked edzs ludcsukmony, felmenn a hedre, fokába (Rub. II.). hogy elvigyk edzs nagy embörnek és vissza hosszának írást, ke odaatták (Rub. 1: 33.). A cigány isz ésszegyült, hogy hiteket felvegyenek (1: 34.).

### Összefoglaló kifejezés után:

Azt is meggondoljátok, Erdélynek épen a közepetáján vagyunk (Cserei 8.). Aggya isten, hogy mü és mássát adhasuk (Vadr. 355.). [Külön tárgyaljuk azokat az eseteket, melyekben előkészítő előzi meg a föl-szólító főszólamot, ámbár néha nem lehet eldönteni, vajjon előkészítővel vagy nyomatékos hat.-val van-e dolgunk.]

A tiltó mondatra nézve igen érdekesek a következő példák, amelyekben az 'el ne menj' mintájára a tagadó ígét olyan elem előzi meg mint szólamkezdő, amely a köznyelvben nem szokott bővítménye lenni az igének:

Annyit ne szokotálóggýál! (Vadr. 364.). Annyit ne kolontoskogy! (366.). Annyit ne karicsoj! ne csikoroj! (uo.). Annyit ne furujájj! (uo.). Anyám, annyit ne tereturájjon, hisz immá mind megházasultak a faluba a legények (484.). Mindenbe ne üsd az orrodát! (14:567.).

### Rendes bővítmény mint a fölszólítás szólamkezdője:

Inkább elhiszem, hogy ő tette oda, csak hozzája ne küldjön ked megtudakozni (Mikes, XXXIV.). A pater rector uram levelit az ablakon felejtetem, tedd el, hogy más ne lássa (Apor lev. 159.). s ha elhatta, ott ne ülyön, hanem indulyon mingyárt haza (Zajzon, 5:469.). Met ha honn lettem vóna, az isten istenöm ne legyen, ha agyon nem vágtam vóna (16:80.). Az isten istenem ne legyen, ha nem mondok igazat (26:426.).

*Hogy-os* célhatározói mondatban közönségesebb az 'el ne menj' szórendje:

Ahajt hogy è ne késsünk, éményünk jókò (Bethlenf. 7:377.). Mért mennek? — Hogy a rák a vetésre ne menjen (25:524.). Az ilyen mondatok t. i. gyakran egyértelműek a fölszólítóval és ezzel helyettesíthetők is.

### Főnévi és eredményes mondatokban:

De attól tartok, hogy még hátrább ne menjen és itt ne telepdjünk meg (Mikes, VII.). Azt jól mondják édes néném, hogy nincsen olyan jó társaság, aki egymástól meg ne válják (XVIII.). Aki = hogy. Azért azon legyünk, hogy azt a kis időt hejában el ne töltsük (XXXIV.). De félek attól, hogy a mi hadakozásunk füstbe ne menjen (IV.).

Ellenben szokatlan a 'ne menj el' szórend ebben a célhatározói mondatban:

de háá hò ölytözöm, hò ne üsmerjën meg Andér, mikor elmënünk a portájuknál? (Hosszuf. 22:238.).

Áttérve a 'menj el' forma vizsgálására, azt látjuk, hogy ez nem csak akkor szokásos, amikor szelidebb parancsról van szó, és az igekötőt, illetve határozót nem akarjuk külön kiemelni, hanem előfordul akkor is, amikor a köznyelv a nyomatékos határozót a fölszólító módú ige elé teszi.

Nem feltűnő ez pl. a következő példákban:

Szeress néném és légy jó egészségben (CVI.). Vö. 'légy boldog'. Bizd csak reám, beszélek én a fejével (Maros-Torda, 25:574.). Tégy jól a kutyával, megugat réjája (26:476.). Tégy = ha teszel. Cseréljünk. — Attól félek, megcsalsz. — Akkor nevezs ebcsalónak (26:519.). Bizd papra lelkédét, doktorra testédét, prókátorra pérédét, pokolba léled helyédét (1:129.). A szembeállítás okozta, mint a kijelentő mondatnál (l. 20. l.). Lépjél bátrabban (Csik, Hunf. M. Nyelvészet 6:369.). Nyisd ki jobban a szemedet! (Vadr. 371.). Te kucsá, te légy embernek jó barátcsa (Moldva, 31:143.). Te mómica te ledzs emberkipbe (uo.).



De már feltűnőbb ezekben, ahol a hátravetett határozmány vagy határozó nyomatékos, és a köznyelvben majdnem kivétel nélkül a főlshóllítás fólshólamát kezdi meg:

Édes néném, adjuk a kóházra pénzünket és ne a vászonpalotákra (Mikes, XLV.). Nem mondhatom mint eddig, hogy hadd vigyék ki ezt vagy amazt előre (CCVII.). Talán a 'hadd' okozta, amely az ígét közvetlenül megszokta előzni. Rakd úgy aszt a szekeret, hogy a leányos ház felől hadd álljon ügyesen (Vadr. 358.). Ne járj csak a közepibe écsém, met majd azt mongyák, hogy rossz táncu vagy (362.). Megtisztellek egy pár poffal. — Tiszteld apádat, de ingem ne! (365.). Talán azért, hogy a bibliai 'Tiszteld apádat!' formájának jobban megfeleljen. Ha délczeg lovod van, legyen jó a hámszerszámod (368.). S a háromszáz kóvér disznyónak hájját mind kenegesd fel kószvényes testedre! (373.). Az isten csinájjon énekes kódust belólled, falelkúje! (Háromszék, 4: 544.). Kévánom, hogy kerújjön nemsókára Szamosujvárra (Udvarsz. 4: 82.). S a hány ördög van a pokol fenekén, öngeggye az isten, hogy mind kovártéjozza Mihály arkangyal a beledbe (Udvarsz. 5: 228.). [lIt még összefoglaló kifejezés (mind) után is utánvetett határozót látunk.] Elóbb legyen ökröd, s osztán csinálj jármat (1: 130.). Hanem itt van egy ezüst vesszó, ez legyen a kúsebbiké (Arany-Gy. 3.). Légy a vásárban cigány, a fizetésnél becsületes ember (Arany-Gy. 3.).

Az utólagos összefoglaló a köznyelvben is általános, mert ezzel mintegy ki akarják emelni a parancsot tartalmazó ígét (Simonyi 65.).

Álgya meg az isten még a haló porában is (15: 187.). Jöjjenek immán nálunk és (Vadr. 355.). Elmenyünk oda es (uo.). Ha elhuztad az ólet, huzd el az araszt is (Hsz. 4: 187.). s az égy utval nézzük még azt és (25: 468.). hodzs kapjon fel ő is lóra (Rub. 2: 19.).

A 'ne menj el' formát a szelid parancs, kérés kifejezésére használják:

Ne gondolkozz ojan erőssen; ne szuszogj ojan erőssen ne sajnáld ojan erőssen stb. (Vadr. 368—9.). Mü szegények vagyunk, de a szüvünk jó, ne vessen meg münköt (355.). Az legyen az oka, édes szép leányom, Ne menj el te velök! (Karácsonf. 7: 191.). A mit adsz, ne borsold meg (közmondásban mindig a szelidebb parancs uralkodik, 1: 226.).

Azt az esetet, amelyben a fólshóllítót előkészítő előzi meg, a szólamok sorrendjének tárgyalásánál vizsgáljuk.

#### d) A kérdő mondat.

A kérdő fólshólamra nézve csupán azt jegyezhetjük meg, hogy a névmástalan kérdésnek amaz esetében, melyben nem az egész mondatot, hanem csak egyik részét kérdezzük, néha

a szórend olyan, mintha az ige maga volna kérdésünk tárgya. Tudniillik ilyenkor előfordul, hogy az ige kezdi a kérdő szót, nem pedig a nyomatékos fogalom.

Bezzeg ugyan | *van-é* | *hányatos* | *harisnyája*? (hogy ijen kevéj) (Vadr. 359.). *Fáj-é* | *erőssen* | *te?* (356.). *Lád-é*, be beteg vagy, s még sem nyegsz! *meggyógyulsz-é* | *hamar?* (364.). Egy uraság kérdötte, hogy a tavaj nálok | *volt-e* | *sok esső?* (Udvarsz. 4 : 141.). *Vitt-e* el | *sok hidat?* (uo.). *Tötöd-e* még az időt *hába*? (1 : 327.). *tettl* itetüt itelbe, ke nem eszil? (Rub. II : 11.). Meglehet azonban, hogy ezek közül egyik-másiknak ez a hangsúlyozási módja: *van-e* *hányatos* *harisnyája*? úgy hogy a dinamikus hangsúly a kezdő igén van, és a növekvő zenei hangsúly emelkedik az utolsó szó első tagjáig, ahonnan azután egyszerre leesik. Épígy: *Fáj-e* *erőssen* | *te?* *meggyógyulsz-é* *hamar?*? stb.

### B. A mellékszólamok elemeinek sorrendje.

E téren kétségkívül számtalan érdekes jelenséget lehetne találni a székely szórendben. Én részemről csak néhányat mutathatok be és ezeket sem bizonyíthatom az adatok nagyobb mennyiségével. Egyik-másik azonban, még ha ritkábban fordul is elő, fontos adalék a székely szórend, és így a székely észjárás változatosságának, hajlékonyságának megismeréséhez.

#### A jelző és jelzett szó.

A mutató névmási jelző pótolja néha az alanyt, és a jelzett szó az állítmány után áll:

Ezek jók az ökrök, e szép e csizma, ez elég fain a turó, a nem igen helyes a beszéd (idézi Kriza Vadr. 557, mint az északkeleti székelység sajátágát).

A mutató névmás és a jelzett szó között birtokos foglal helyet, még pedig olyan, amely a jelzett szóval állandó egyezéses kifejezést alkot:

Bizony nem is busulok, hogy *ezen* a szük kenyér *idein* nem jöttek (Apor lev. 209.) Derék egy ember *ez* a kjed *fia*, hol taníttatta? (Vadrózsák 363.).

Viszont a melléknévi jelző megelőzi a mutató névmást ezekben:

Adjon isten *szerencsés* ez máj *napot* (29 : 582.). Édés anyám akkora kenyeret sütött, min' *széjjes* ez *világ* (31 : 532.). Ez az egész országban általános. [Vö. Simonyi 83.] messzeföldről az *catholicus* mind *urak* s mind nemesség, község oda takarodék (Apor Met. 435.).

## Melléknévi jelző a számnévi előtt:

Vót ahajt ed's ápámnak jó *négy* ökre; kettő vót a másé, kettő nem a mejénk. Vót jó *négy* vasas talpu kereke (Kibéd. Tréfás népmese, 76.).

Értelmező jelzőként hátra van vetve közönségesen az 'elég', amely talán eredetileg határozó lehetett. (Ennek ellenmond azonban az, hogy az őzők 'ölég'-nek ejtik, míg az *el* nyílt e-vel való.)

Pénzt *legendőt* adnak (Mikes XIV.). Ilyen vétséges gondolatink nekünk is *elég* vagyon (XXXI.). Most má pénze *elég* vót (Csik, 8 : 182.). Ugy teszen gyermekivel, mint az ördög a köjkivel, énni eleget ad, de innya nem (Vadr. 361.).

Ez a hátravetett *elég* afféle állítmányi kiegészítő, és azt a jelenséget, hogy amit a köznyelv többnyire jelzőként a főnév elé tesz, az állítmányhoz kapcsolódik, vagy értelmező gyanánt követi a jelzett szót, látjuk a következőkben is:

Elméje | *nagy* vagyon, de nem a hadakozásban (Mikes XIII.). Itt egészen logikus, hogy 'elméje' előkészítő gyanánt áll, és a 'nagy vagyon' az egységes lélektani állítmány. Ebben . . . tisztán népdal | mintegy *hetven darab* találattik (Erdélyi, Népmesék, bevezetés). Itt egy sereg volt *olyan* közöttünk (Mikes, XVII.). Ezüstből való borhűtője volt *nagy öreg*, egy hataszendős gyermeket megfereszthettek volna benne (Apor, Met. 318.). Hanem osztán volt méregbe a király *ojanba amijjenbe*, de jött méregbe a királyfi a kissebbítésre *oijanba* stb. 29.).

Más esetek, amelyekben a jelző és jelzett szó egysége meg van bontva:

Maga is *a basa* győzedelmes hadaival másnap bemene Segesvárra (Cserei 9.). Ennek is *az apja* Szent János napkor a jég alá hát (25:525.). Az értelme nem az, hogy másnak is, meg ennek is az apja, hanem ez: más is, meg ennek *az apja* is. Semmi sem jut *egyéb* eszibe, csak a rosszfeleség. Nekem semmi annál *egyéb*, elkezdí a kocsis, hanem csak annyí (közöm van hozzá 29 : 42.).

Érdekesek Csereinek ily szerkezetű mondatai: *Száznegyven embernél többen* odaveszének, 230, eh. száznegyvennél *több* ember. És *többen ötezer franciánál* az ostromon elestének volna, 450, eh. ötezernél *több* francia.

*Ige és határozó.*

Az ige után rendesen azok a határozók foglalják el a legelső helyet, amelyek névmással vannak kifejezve, és leginkább azok, amelyek személyre vonatkoznak. Igy:

Hozott nekem ajándékot, megvert engemet bottal.

Még akkor is a verbum finitum után szoktak ezek állani, ha ez segédige (módosító ige): meg akart *engem* verni. Ebben a tekintetben a székelységben bizonyos eltéréseket észlelhetünk.

#### A verbum finitum főige:

Kérem nagyságodat, hagyjon békét *nekem* (Cserei, 477.). Én N. N. . . ígérem és kötelezem arra *magamat*, hogy stb. (Apor lev. 571.). Hát te csak azért töttél ojan kárt *neköm* (Vadr. 482.). Nem ver buzát *belölled* (Gencsy István, A gyergyói nyj. 62.).

#### A verbum finitum segédige:

Olyan jól tudja ked menteni *magát*, olyan kedvesen panaszkodik (Mikes IX.). Akkor mit fog használni *neki* a pompa? (XX). ha az ember azt gondolja, . . . hogy holtig ott kell maradni *nekik*, megesik az ember szive *rajtok* (XXXVI.). Még a jajszót is ki tudja huzni *réjta* (Vadv. 361.). Elig tudja rávenni *magát*, hogy hazul kimozduljon (1 : 465.).

#### A hátravetett igekötő nem áll közvetlenül az ige után:

Az asszonyoknak rendszerint ezüst poharakban adtanak bort *bé* (Apor Met. 325.). Adjon próbát *fel* nekik (Kibéd 29 : 537.). elbeszélte, hogy vághatá csak az orrát s az ajakát *le* (29 : 46.).

### A kötőszók

helyére nézve azt látjuk, hogy a *ha* néha nem áll a mondat élén. Amikor a *ha*-val kezdődő mondat közbeszúrás, akkor ez nem feltűnő: a kerék, ha megkenik, jobban forog. De az alábbiakban attrakció folytán a közbeszúrás jellege elveszett:

A kereket *ha* megkenik, jobban forog (Vadr. 361.). A törököt *ha* megverik, csak sir és megbékéllik (Mikes IX.). S osztán az embernek *ha* jó kedve van, szereti a legént, még meg es tiszteli őket (Rub. I : 32.).

Ezekben az előkészítő legalább azonos a főmondat alanyával. A következőkben ez az eset sem forog fenn:

Gondóta, hogy a huszas *ha* päng, maj meghajja, hogy hol a fészi (Hétfalu 5 : 374.). mett a vetéskapu *ha* nyitva nem vót, megjárhatták vóna eddig (Zetelaka, 2 : 88.). A fecske fészket *ha* levered, a kigyó megmar (Udvarsz. 5 : 87.). osztán az az ember *ha* megfogaggya, hogy elmenen leá nézni, akkor a legén elmenen haza (Rub. I : 32.).

#### Más kötőszókkal:

A három része az esztendőnek *hogy* mint munkálkodik a szőlőtön, itt egyszersmind meg lehetett volna látni (Mikes III.). és a janicsár *akit* megkaphat az utcán, örményt, zsidót, görögöt, annak kell felakasztani (Mikes). az olyanok *miképen* ültek a lovon, . . . az egész mulatságon volt (XVII.). hitesd el magaddal, az következő negyvenkilenc esztendő

az *míg* elfoly (Apor Met. 443.). *Kemény János* mikor a seregeket rendelné, hirtelen a lova megbottlék (Cserei 8.). Farkaslaka végéhez *ahogy* kiményén, hat lássa, hogy a Páfali háton viszén ki minköt. (Zetelaka, 2:88.).

A megengedő 'pedig' nem áll mindig a mondat elején, hanem néha mint a szembeállító, kapcsoló 'pedig', az előkészítő után:

Itt pedig az urunk nagy becsületben vagyon (XIV.): pedig itt stb. Az én portékám pedig nem legkevesebb a többinél (XVI.). a káposztás fazék pedig nem ugrándoizhatik oly könnyen, mint a vad kecské (XXXIV.). a széna is kevés, szalma nincsen, az marhák elvesznek, negyven ló vagyon pedig rajtam (Apor lev. 210.). mégcsak nem is szégyölli, nekem pedig sirul le az arcám bőre, ha réja godolok és (Udvarsz. 4 : 176.). Én nem hiszem (hogy 9-éves korában már ismerte a bötüket). Kejed akkor pedig még igen éfju vót (Csik, 5 : 519.). Kár pedig hogy nem táncolt . . . (uo.).

A szembeállító 'pedig' sem áll mindig azon a helyen, ahol a köznyelvben, azaz a szembeállított fogalom után:

Ha azt pedig eléri (Mikes VII.). ha lehet pedig, készüljeteK ugy, hogy az innepek után való pénteken indulhassunk befelé (Apor lev. 173.).

Jelzett szó és értelmező között leginkább Csereinél:

Magokon pedig a fejedelem szolgáin (12.). a fejedelem lovának pedig kantárszárát . . . (uo.). Carolus pedig a spanyol király (480.). Az urnak pedig Apor Istvánnak (285.) János pedig a lengyel király (255.).

Az ígére, vagy ált. az állítmányra vonatkozó 'csak', akár-milyen értelemben használjuk is, közvetlenül az ige, illetve állítmány előtt vagy után áll. Ebben eltérnek a következő példák:

Fizessen vala *csak* jól, üssön vala *csak* meg (Magyar Nyelvészet 6 : 231.). Hát képzőjjéteK el *csak*, az az ehözött jó madár hezzám hozta a végrehajtót (16 : 86.). Én alig hihetem, hogy kjed ilyen sokáig tudott vóna haragunni, *csak* magát tartogassa (Vadr. 387.). *Csak* az isten adósságtól mentsen meg (Háromszék, 5 : 30.) Épígy a 'bárcsak': *Bárcsak* az isten egy szúk időt adna, be kevés az ember (Vadrózsák 358.). *Bárcsak* én valahol könnyűszerrel száz forintot kapnék (375.).

Ha egy kirekesztő mondathoz olyan más mondat kapcsolódik, amelynek kirekesztője ugyanaz, de ígéje más, az 'is' a kirekesztő fogalom és az ige között áll.

Édes néném, mi még *itt* vagyunk, *itt is* | *leszünk*, de még nem tudom, *itt is* | *mit csinálunk* (Mikes VI.). De a hadsereget *ugy* szereti, mint én a prókátorságot, csak *annyit is* | *tud hozzá* (VII.). hanem azért *úgy is* | *megáldá*, hogy a gabonaszálak tetétől tövig fővel valának meg-rakva (Arany-Gy. Népk. 1 : 493.). aki dolgozott, az a tál mellé is állhat

(Agyagf. Tréf. népm. 78.). Ha így nevelt leányt, úgy is vegye hasznát (Arany-Gy. Népk.).

Kiemelő *issel*: *Jól es | mongya* (Csik, 13 : 378.). Na jó, utnak is indultak hárman három felé (Kibéd, 29 : 535.). Bezzeg arrébb is ment kardot rántának (uo.). kjed jó katona is vót (5 : 519., Csik.).

Az 'is' az ige után áll:

A feleségem tyukhusos laskát csinát délre, de vettem is olyan mejjét (ugy jóllaktam,) hogy elig szuszogtam ê (Udvarsz. 18 : 525.).

Fölszólfítóban:

De most? óh haggya is el! (Csik, 5 : 519.).

Megjegyzendő, hogy amikor az 'is' az egész gondolatot kapcsolja egy előbbihez, a szórend ugyanolyan, mintha csak a bővítményt kapcsolná egy előbbi eltérő bővítményhez; de a hangsúlyozás módja más:

Hova ment? — *oda* is ment, *ide* is ment, egy szólamban; ellenben: el akar menni? — felelet: *el* is | *ment*, tehát az ige, amelyet szintén ki kell emelnünk, mert hiszen az a kapcsolt gondolatnak főeleme, szintén hangsúlyos.

Ami a megengedő 'is'-t illeti, ez Mikesnél rendszeren az ige után áll:

De *ha* szinte a ked kis szája *meg nevet is* érte (IV.). én pedig, *ha igen szeretem is* kedet, de többet nem irhatok (I.) *ha távul láttam is*, de szép ember (V.).

Ép így Kriza háromszéki népies szövegében: Ha a lábam térdig vásik es, addig járok, mig végire jutok. Ha a lábamból az inat kiszednék is megindulok (Vadrózsák 366.).

A következőkben a bővítmény után áll az 'is':

De mi haszna, *ha szép is vót* (29 : 534.). Akkor az ember gyodát nem mondja, hogy adom, *ha oda is akarja adni* (Rub. 1 : 32.).

## II. A SZÓLAMOK RENDJE.

Hogy a nyelv erre vonatkozó főelvével a legrövidebben megismerkedjünk, a legcélszerűbbnek az látszik, hogy a főszólamból induljunk ki. Előbb azonban ki kell emelnünk a magyar nyelvnek ama fontos sajátosságát, hogy az előkészítők majd semmi befolyással nincsenek az igés szólamra. Hasonlítsuk össze pl. ezt a mondatot: 'tegnap | minálunk | nagy eső volt', a megfelelő némettel: 'gestern war bei uns ein grosser Regen': akkor azt látjuk, hogy a magyarban a 'tegnap' mint előkészítő, nem változtatja meg a tulajdonképeni állítás szórendjét, míg a németben igen. A magyarban előkészítő nélkül is így volna: nagy eső volt, nálunk nagy eső volt. Ellenben a németben: ein grosser Regen ist gefallen, bei uns ist ein grosser Regen gefallen.

De most az a kérdés, hogy az állítmány határozói közül melyek előzik meg, melyek követik a főszólamot, és minő sorrendben?

Az egyszer kétségtelen, hogy az állítás tulajdonképeni elemei a főszólammal kezdődnek; ami ezt megelőzi, az az előkészítő rész, amely az állításnak idő- és helybeli keretét és többnyire a lélektani alanyt tartalmazza. Bizonyos tekintetben általánosságban kimondhatjuk, hogy a főszólamot a lélektani alany előzi meg, mert ha ez idő- vagy helyhatározó is, akkor is az időt vagy a helyet foghatjuk fel mint azt, amiről beszélni akarunk. Pl. ebben a mondatban: 'Tegnap | minálunk | eső esett', a 'tegnap' előkészít bennünket arra, hogy arról a napról akarunk valamit mondani. A 'minálunk' a keretet még szűkebbre szorítja: a mi vidékünkéről lesz szó. Végül jön az egységes képzetet kifejező állítmány: 'eső esett'.

Már mostan azok a határozók, amelyek szorosan a lélektani állítmányhoz tartoznak, csak akkor előzik meg az igét, ha ennek vagy bővítményei, vagy nyomatékos határozói, továbbá

a bővítményeknek és határozóknak közelebbi meghatározói, amelyek velük értelmi egységet alkotnak:

Tegnap | minálunk | igen sok eső esett. Vagyis:

Tegnap { minálunk [ <(igen sok) eső > esett ] }. Ha az igének olyan tárgya vagy határozója van, amely nem épen bővítménye, ez rendszeren az ígés szólam után áll:

Tegnap [ { a villám beütött } egy fába ]. Mert mind ez a forma: 'beütött a villám', mind ez: 'a villám beütött' egy-séges képzetet tartalmaz.

A nem előkészítő szerepű elemek közül az igéhez legközelebb törekszik a tárgy és a részeshatározó, a régebben ugynevezett közeli és távoli tárgy s ezek közül is azok, amelyek személyre vonatkoznak és névmással vannak kifejezve: kifizette neki | adósságát; visszaadta őt az | életnek. Amint látjuk, a névmással kifejezettek nem is alkotnak külön szólamot.

A szórendnek ama része, amely szorosan a nyelvtan körébe tartozik, az a főszólam és az értelmi egységek szerkezete; az egyes szólamok egymástutánja már inkább a logikának, és amennyiben ezzel szorosan összefügg a stilisztika, ennek is a körébe tartozik.

Mégis nem lesz fölösleges megvizsgálni, mennyire felel meg a székely nép nyelvének szólamrendje a logikainak. Kétségtelen, hogy nagy eltérést fogunk észlelni, mert hiszen még a művelt ember beszédje sem felel meg a logika követelte formának.

Mindenekelőtt azt látjuk, hogy a székelységben előkészítőül néha az állítmány lényeges kiegészítő részei is szerepelnek, sőt néha csak afféle módosító szócskák, mint *még*, *már*, *szinte*, amelyek a cselekvés folyamatát vagy idejét nem meghatározzák, hanem csak mintegy kiemelik. Pl. erre a kérdésre: elment-e? felelet: nem (ment el), még nem (ment el); vagy pedig: el(ment), már el(ment). Vagy: itt van-e? felelet: nincs itt, v. már nincs itt; itt van, v. még itt van. A 'még' valami folyamatnak vagy állapotnak a jellemre nézve változatlanságát jelöli, a 'már' valamely változásnak végbementét. Ezek



előkészítőként a költői nyelvben is szerepelnek, míg a prózában az ige közelében szoktak elhelyezkedni.

A székelységben a *még* és a *már* mint előkészítő igen gyakori, és sokszor utána még más előkészítők is megelőzik az igét.

Ugy tetszik, mintha már a német Drinápolyban volna (Mikes). Még eddig, édes néném, igen keveset tudok törökül. Még itt el nem untuk magunkat. Már itt erősen rakodunk de még minálunk nem volt (XVIII.). Azt is észreveheti ked, hogy már a bujdosó izraeliták a sátorok alól házakban szállottanak végtire (XVIII.). Csak már is az ő kopár szakállu tihája nagyobb idegenséggel vagyon hozzánk, mint azelőtt (XXVIII.). Üssék meg a dobot, . . . édes néném, már mi készen vagyunk (XXXV.). Már mind az egész bagázsia elindult, csak mi maradtunk *még* hátra (uo.). Ellenben: azok is már rakodva vannak (uo.). Ezeket látván, már a császár fegyvere Erdélyben meggyükerezett (Cserei 254.). Mert már a harc a török és német között megtörtént vala (258.). Ne te! neki még az anyja teje a száján van, s fejérenp után járhatnék, a macska! (1:181.). Ojan világoosság lesz, hogy szinte a szemünk világa es evész (Bethlenf. 7:377.). Immán a többire nem emléközőm (7:378.).

A 'máris' párhuzamos alakja lehetett a 'mégis', amely azonban ma csak kötőszóként szerepel, mégpedig fokozó értelménél fogva a 'váratlan ellentétet' fejezi ki. Szórendjére nézve azonban megegyezik az előbb említett *még*-gel.

*mégis* | prédikátor uram az | ilyenről | ne gondolkodjék (Mikes). még házas sem vagyok, *mégis* az asszonyoknak akarok tanácsot adni (XXVII.). hisz én nem is hadhattam annyiba, mikor én jól láttam, hogy mász, *mégis* az a gaz katona mind csak azt nyeste, hogy rák (Vadr. 482.).

A 'bár' sem áll mindig a főszólam előtt közvetlenül, hanem mintegy az egész mondat tartalmának óhajtását akarván kifejezni, előkészítő gyanánt a mondat élén áll.

bár | valakinek | menne el az esze s adna egy marékka (1:465.)  
Ostán bár az a koldusvezető ne jött vóna bé a házamhoz (16:86.).

Egyéb határozók is sokszor előkészítőként állanak az igés szólam előtt, amikor a köznyelv az ige után mondaná. Legfeltűnőbb ez az 'innét, onnét' határozószónál, melyet a köznyelv csak akkor mond az ige előtt, ha ellentétben áll egy más fogalommal, vagy ha nyomatékos: innen | kimegyünk, de az előszobából | nem; vagy: *innen is* kimegyünk, *innen* megyünk ki. Ellenben alábbi példáinkban ez esetek közül egyik sem fordul elő:

a jövő holnapnak a közepe felé *innét* elillantunk (Mikes, XXXIV.).  
Édes néném azt már régen tudja ked, hogy Bercsényi urfi *innét* elrepült

hajón még júliusban (XLI.). de ha szombaton *innét* meg nem szabadulnánk, úgy lehetetlen volna megjárnom az jószágokat (Apor lev. 173.). Mű is az mennyiben tudjuk mához egy hétre *innét* kimehetünk (173.). vág két három ölös ágat, *onnét* haza huzdugája (Zetelaka, 2: 88.). *Onnan* elkergeték (Hétf. 5: 375.). akkor osztán csak elmenén a lánkérő s megfogja kezit, s *onnét* éléhuza (Rub. 1: 32.). *Onnan* elbucsuznak (uo.).

De egyéb elativas- és ablativus-féléket is találunk ilyen helyzetben:

A fejedelmünk a hajóból még nem szállott vala le (Mikes I.). ugy is itt attól kétszáz mélyföldnyire vagyok (IV.). A kalmakán a vezérségre felhága és a szegény mészáros abból kiesék. az urától elválasztotta (XLI.). Így az officérek kevesed magokkal gyalázzattal az városból kicsapatának (Cserei 4.). az többi az háta megül az őviből elévette az hüvelyit, kivonta az késit (Apor Met. 324.). Akkor osztán a bátyját a hidról felköltötte (29: 535.).

#### Illativus- és allativus-félék az igés szólam előtt:

A gondolat úgy leszen rosszá, hogyha annak helyt adunk (Mikes XXXI.). Mihelt meglátá Kemény János táborát, leszállván, a földet megcsokolá, ujabban lovára felülvén, a véle való hadait ütközetre kirendeli (Cserei 7.). A fejedelem hópénzét felvevék, a hűségére megesküvének s constanter meg is maradának (14.). a várakat a fejedelemnek feladák (uo.). Kiket is a fejedelem Magyarországra békével kibocsáttata és elkísértete (uo.). Szégyenlem az nevét leírni... kinek az apja vagy nagyapja az eke szarvát fogta és robotára az földesurának bejárt, mert olyan bárónk is vagyon (Apor Met. 38.). S aharrég az ótár elejibe letérgyepőtek (Udvarsz. Bethlenf., Tréf. népm. 79.). A papjára haragutt, met megzálagoltatta vót a bérér (Korond, 4: 235.). E csűrbe esméig behátsuk, hogy egyik a kakasülőről (Zetelaka, 2: 88.).

#### Translativus:

A török... a folyóvízen janicsárságát és lovashadának egy részét általköltözteti (Cserei 15.). A kapun kicsapja velünk, hogy má' jártassuk meg (Zetelaka, 2: 88.).

Kevésbé szokatlannak tetszik az instrumentalisnak és a comitativusnak efféle előrehelyezése:

Azután az pohárnok az korsóval és kendővel az palota közepén megállott (Apor Met. 324.). ha pedig papirossal becsinálok, az egerek a papirost vacsorájokon elköltik (Mikes). Éccer hát egy ember egy tüzes végü pácává meggyuccsa a lámpákat (Bethlenf. 7: 377.). Minap Mónis Sámibá két kábálával egy fazék szekérré megindult ki a Kálándán (Udvarh. Korond, 4: 141.). Tót Sámibá túrós kenyérrel ugy megtömté a száját, hogy sönkinek se tudott tisztán felelni (Korond). Kétránnal még akart ingém étetni (Zajzon, 3: 224.). Apám uram, ingöm Pista egy fával ugy megütött, hogy! (Vadr. 365.).

## Inessivus- és superessivus-félék:

Az egerek a papirost vacsorájokon elköltik (Mikes). Az bizonyos, hogy az a római vezér ezen a földön eleget járt (XXXIV.). Ebben az időben, akiknek valami nyavalyájok vagyon, abban a sárban megferednek (XXXVIII.). hanem elmönt s egy fa alatt ledöglött (Agyagf. Tréf. népm. 78.). hol csiklik az embernek egész ábrázattján leginkább, ha tollulval vagy szalmahegygel rajta babirkálnak? (Vadr. 372.). de az iskolát mentől hamarébb úgy kitanózza, hogy a mesternél szintén többet tudott (478.). De a hidon alul elíg haladott vót tíz vaj tizenkét lépésre, egy ördög csak kiugrott a hid alól (485.).

Különös még annak a tárgynak és részes határozónak az előkészítő szerepe, amely ugyan szorososan a lélektani állítmányhoz tartozik, de az igének nem bővítménye vagy nyomatékos határozója.

Látván a köszvény, hogy nem becsülik, a fejedelmet elhagyá (Mikes). Való, a törökök bennünket szeretnek (uo.). Édes néném, ne nevesen ki; mert ha minket látott volna ked a kaftánba: olyan mintha annyi egyiptomi király kísérté volna a fejedelmet (uo.). Édes néném, ked még engemet nem ismer jól (uo.). a hajósok egy sziget mellé a hajót megkötik (CCVI.). mihelt meglátá Kemény János táborát, lováról leszállván, a földet megcsókolá (Cserei 7.). nagy kevélyen izente egynehányszor a fejedelemnek, hogy rövid nap a zöld bársony dolmányt lerántja a nyakából (13.). mégis a beglerbéget mintegy háromezer válogatott hadakkal elküldi (15.) Szebenben penig Kisasszony havában... hirtelen a menykő egy tornyot megüt (476.). végtére, hogy tisztábban és értelmesebben az dolgokat kitehessem és az maradváink is jobban megérthessék stb. (Apor Met. 315.). Mikor már megmosdottak volt, az pap eléállott, és az asztalt megáldotta; azt elvégezvén, az asztalnok a csatlóssal eléállott... és az étkeket felfedte (324.). mindenkinek asztalhoz egyet-egyed beadtanak (326.). Én Kövesden az borokat megmértem (Apor lev. 209.).

Sirt-sirt ojan lelkiből, hogy a bort elfelejtette (Gyergyó-Szt.-Miklós, 8:89.). a nagy kő lefordul, a gyermeket agyonüti (uo.). Mintha a 'nagy kő' és a 'gyermek' szembe volnának állítva. de az iskolát mentől hamarébb úgy kitanózza stb. (Vadr. 478.). Ményék hetedhét ország ellen, met a vízbe a halacszkákat min megfogtam (Háromsz. Sepsi-Uzon, 8:429.). Kénosi Pál dulló vót, a kalapját levevé s nekem úgy köszöne, alász szolgálja, én pedig semmit se szőlék (Erdöv. 4:39.). met a pujiszka főzöt egyik sem akarta hazavinni Sári néninek (Korond, 4:141.). Ne sirj fiam, ne sirj! Én osztán neked valamit veszek (1:181.). Te az eszedet a szomszédba tartod (uo.). Azt a hórilhorgast, ki a kaszámot elvitte (16:86.). Főnséges király atyámnak kütte Csihán kiráj urfi ezt a darab aranyat (Vadr.). Azt nekem azért atták, hogy járjon (1:465.). zután menyegzöt megcsánták (Rub. II:14.). A seregélyek a kebleme szárnnyokra kerültek s ingem úgy elvittek isten-világ meddig víz mentin le... (Kibéd, Tréf. népm. 76.).

Néha az ige elé tett határozó még az igekötő vagy bővítő hátravetését is okozza, mintha kirekesztő fogalom volna:

azt is tudja ked, hogy az egészségére kell vigyázni (Mikes.), eh. h. vigyázni kell az egészségére. Mindezekre, tudom, azt fogja ked mondani, hogy még házas sem vagyok, mégis az asszonyoknak akarok tanácsot adni (XXVII.). eh. tanácsot akarok adni az asszonyoknak. De az egészségre kell vigyázni ha azt akarja ked, hogy gyakran írjak (XXXVII.). napjában tízszer is a kapu előtt kell elmennem (uo.). a bor elfogyván, borét kellett a pincébe lemenni (Gyergyó-Szt.-Miklós, 8 : 89.).

Szintén kirekesztőnek látszik az előkészítő, ha az ige határozománya az ige mögött áll, és ennek következtében az előkészítő közvetlenül eléje kerül.

Édes néném, *e* lesz utolsó levelem ebből a császári városból (Mikes.) az Jósika István fiát stb . . . az Fejedelem asszony . . . *erőszakosan* küldé az enyedi kalvinista oskolában s erővel kálvinistát csinála belőle (Apor Met. 439.). *gyengén* kellett volna körül keríteni egy kötéllel (Arány-Gy. 1 : 424.).

**Szokatlan a nyelvtani alany igeelőtti helye a következőkben:**

És amidőn aztot már mind kiszórná, a kaik érkezik (Mikes, eh. megérkezik a kaik). Éccér félkelt a tolvaj, elményén, hogy a tüzet igaziccsa meg: a macska lekörmölte; fut a mosdótálnak, hogy a vért mossa le: a rák jól megesípi; fut hamar a polcra, hogy a tükröt végye lë, nézze még magát benne: a kakas az egyik szemét kiszurja (Sepsi-Uzon 5 : 429.). Hol kemence? — Viz elvitte. — Hol víz? — Ökör felszipta . . . Hol köles? — Madár elverte. — Hol ághegy? — Fészi levágta (Haromsz. 5 : 35.). Vö. nízem a lovat, megörte az egér, nízem a nyeret, megette a farkas (Debrecen és vidéke, Tréfás népm. 63.). De a hidon alul alig haladtott vót tíz vaj tizenkét lépést, az ördög csak kiugrott a hid alól s azt kiáltotta neki (Vadr. 485.). Egy huszár történetösön bémönyön, köszön (Korond, 4 : 141.). Béka kérdi: Hova mēnsz, szép szűz Mária? (Klészse, 5 : 570.). A 'béka' nincs mással szembeállítva; előtte: Találkozik egy békával, (Kérdi a béka h.).

**Különös megkezdése a történetnek az, mikor a nyelvtani alany megelőzi az *éccér*, *régen* vagy más efféle időhatározókat:**

Egy papné régön, még az ántivilágban, a tányért, tálat, tejes fazekekakat belerakta egy kosárba (Vadr. 981.). Eh. régen egy papné stb.).

**A következő három példában az igének van alánya és tárgya, és nem az áll elül, amely a lélektani alany:**

Az isten *a cigánt* hegedüre teremtette vót (Vadr. 362. eh. a cigányt az isten (is) h. t.). Ha egy macskát meglámad egy kutya, s oda menyen egyg más kutya, a kutyának segít, nem a macskának (25 : 377.).

Mikor kifutott vóna, a sánta lábát a *kutya* megmarta (Háromszék, 5 : 429.).

### Épígy helyet cseréltek a határozók ebben :

És mindenkor *arra az országra* szörnyű veszedelem érkezett (Cserei 256.). Tárty és határozó: Tege*d így* az ördög is megumna (Vadr. 357.). Valakit *bizonyosan* megcsudáltál véle (375.).

A főnévi mondatra előremutató 'azt' a köznyelvben rendszeren megelőzi az ígét, mégpedig közvetlenül: azt mondja, hogy . . . , azt akarja, hogy . . . stb. Mikesnél ez előkészítőként is szerepel, tehát akkor is, amikor nem nyomatékos :

De azt ne gondolja ked, hogy mindezek után én legyek legméltóbb a szánásra (Mikes). Azt jó megtudni kednek, hogy én telhetetlen vagyok a ked leveleinek olvasásában (XVIII.). Mink azt nem tuduk, hogy mikor nagy essők vannak, éppen ott foly le a hegyről a víz (XXXI.). hogy a ked kis ujja meggyógyujjon, azt igen szükséges kednek megtudni, hogy mi négy napig elhagytuk volt Rodostót (XXXVIII.). De azt elsőben meg kell kednek irni, hogy mi végre ittuk a savanyu vizet (uo.). de ha nem (fizet), abban bizonyos lehet, hogy meghosszabbítsák a nyakát (XVII.) Mivel azt bizonyosan írják, hogy a spanyol, francia és a sabaudus megverték vóna a németet (CVI.). A köznyelvben ez az előre mutató névmás rendszeren a főmondat végén áll.

A közbeszúrás egészen rendszeren, az előkészítő és a lélektani állítmány között foglal helyet :

Ezen könyvet, kérem kegyelmedet, vigye be Brassóban és köttesse be (Apor lev. 208.). Mű az igaz balt választottunk (Csik, 13 : 378.). Ezt a kicsit bizony tudom hogy még elveszi (Vadr. 355. az attractio egy nemének látszik, pedig a : 'bizony tudom hogy' csak közbeszúrás). Más herré hiszem hogy jobb szűvel elmennél (357.). Ma hidd meg hogy megkenegetlek (361.). Már biz a fődnél alább tudom hogy nem esém (364.). Vigyed akarhová a pokolba, de ide igaz hogy nem a mű házunkhoz (484.). Majté*g* hall ökéme az annyátó es, hogy a füle tudom megcsöndü belé! (Udvarsz. 4 : 176.). S emböri körösztyén oiant tudom nem látott (4 : 80.). *Tudom hogy, igaz hogy* talán megcsontosodott kifejezések.

De néha a közbeszúrás a szólam elemei közé furakodik :

De épen fijam azér sirok, mikor legjobban lönne dógod fijam, hogy elvisznek az ördögök (Vadr. 478.). A mejik kettő az ő hegedüje után táncol, éssze kell hogy szerelmeseggyék (361.). Mi az isten guttya beszélni való*d* van annyit (357, mindenütt közönséges). Jobb emberemnek tudom hogy nem adom (355.). Ide tartozik a Lőrinc Károly említette jelenség : »A kell ígével előforduló két tulajdonító esetet kerülni szokták; például: Pál kell hogy Péternek fizessen.« M. Nyelvészet VI : 231. Ennek fejlődése talán ez : Pál fizessen Péternek, közbeszúrva : kell hogy ?

A fölszólító mondat előkészítői.

A könyvelvben a felszólító módban álló főszólámat csak az az előkészítő előzi meg, amely szembe van állítva más fogalommal: 'ezt a könyvet | hagyd itt', amikor egyebet elvisznek; ha nem, akkor: hagyd itt ezt a könyvet. A székely népyelvben más esetekben is igen szokásos az előkészítő alkalmazása a felszólító mondatban. Ez különösen közmondásokban gyakori, és ez annál feltűnőbb, mivel éppen a közmondásokban feltűnően gyakori az előkészítő részek hátravetése. — Mivel ezt az előkészítőt egyaránt találjuk a parancsoló és tiltó főszólám előtt, az ezekre vonatkozó példákat egymásután idézzük (részben célhatározói mondatok).

Ma a császár egy kapicsi pasát küldte a vezérhez, hogy a *pecsélet* adja vissza, és mindent a sátorban hagyván, *onnét* menjen ki (Mikes XIII.). *Azt* tudja meg ked, hogy Forgács úr elhagya bennünket (XLI.). Evvel bépérélte a korcsmáros a zoláfali embért, hogy a *disznyót* fizesse még (Csik-Turnád, 24 : 586.). Az asszony megszitta az urát, hogy mit csált s azt mondta, hogy mēnyēn akárhová s *neki a bort* vegye meg (Hétf. 3 : 374.). Rakd ugy azt a szekeret, hogy a *leányos ház felől* hadd ájjon ügyesen (Vadr. 358.). tanakodtak, hogy a *két éfiut* tőgyék össze (Vadr. 477.). Az *isten ingöm* éppen így pusztított el, ha nem mász (Vadr. 482.). Éccēr félkelt a tolvaj, elmēnyēn, hogy a *tűzet* igaziccsa mēg, . . . fut a mosdótálhoz, hogy a *vért* mossa lē . . . fut hamar a polcra, hogy a *tükröt* vėgye lē stb. (Sepsi-Uzon, 5 : 429.). Farkaslaka végihez szalad apám uram, hogy a *vetéskaput* nyitssa mēg (Zetelaka 2 : 88.). ne engedjék, hogy a *botot* fėvesse (Csik, Tréfás népm. 83.). hanem a *kutig* hojza el egyikök s ő vizzel haza hojza (uo.). Rajta! *valamerre* tēgyéték el (84.). *Az isten* ugy elsiessen, mint Isodomát (Udvarsz. 27 : 477.). *A napot* ott keresd, ahol feljő (1 : 129.). Előbb a *szóga* szógájjon, azután aggyák a bért (25 : 377, vagy talán a szóga, mintegy ellentéte a bérnek, nyomatėkos és a főszólámhoz tartozik?). No jó, arra tanakodék a két erős, hogy *azt a kárászt maguk mellől* tegyék el (Tréfás népm.). rávette, hogy az *istent* kísértse meg, s huzzon több barázdát is (Arany-Gy. Népk. 1 : 493.). elmennek oda, hol ő mondta, hogy *azt a lányt* kérjék meg neki (Rub. 1 : 32.).

#### Indulatos felszólítóban :

A tűz lángja éppen így égjön meg ingömöt, ha mind a kettek bolondok nem vótatok (Vadr. 482.). A hóhér éppen így vágjon éssze ingömöt, ha mind a hárman bolondok nem vótatok (uo.).

Az isten engegye meg, hogy a két látószemed fojjon ki (Ége Udvsz.) Aj! mēt az ur isten adja kezem közti (16 : 86.). Az isten aggyon testí lelki áldást stb. (5 : 522.).

#### Tiltó mondat előkészítője.

És *azt* ne mondja, hogy jobb volna Erdélyben málét enni, mint itt buzakenyeret (Mikes VII.). *Azt* ne gondolja ked, hogy kényességből cselekszem (XV.). *Attól* ne féljen ked (XXXIV.). *Itt többet* ne szemetējünk (Vadr. 362.). Este *leányt, harmatos füvet* ne nézz (4 : 96.). Kérēm az én istenēmet, hogy *tégēdet* nē nyuvasszon mēg (1 : 180.). A kinek hat leánya van, *bukérni* ne menjen máshoz (2 : 325.). hanem én azt mondom, *aszit* ne bányya, mert irástudó (5 : 519.).

Ép ilyen feltűnő a kérdő mondat gyakori előkészítője.

A névmásos kérdésben:

Nem látom a *feleségem* miért menjen Tövisre? (Apor lev. 177.). Édes anyám akkora kenyeret sütött, mint széjjés ez világ, s még mi nagyobb? (Gergyó, 31 : 532). Hát kied Samubá, azt miért nem vevé el? (Erdöv. 4 : 39.). Immár a *szegény ember* mi-csájon (5 : 374.). *Téged* kinek hínak (Vadr. 368.). *Haza* mit izensz? (Vadr. 368.). Anyám, kied mé' sír? (378.). Hát *aval* te mit akarnál, köröszfiam! (479.). Hát kied hogy van? — Hát *az otthon valók* es hogy vannak? (4 : 471.). *Kjetéknek* hány gyermekik van? (1 : 100). Hát *ide* mé jöttél a veszedelemre? (Kömiv. Kel.). No mett bezzeg attál! *nekem ennyicskét* miétt-és adsz? (1 : 466.). Hát *magik* hol járának? (35 : 45.). Hát *kigyémed* ésöben hogy tudott férhöz mönni (Tréf. nm.).

A névmástalan kérdésben:

Leményén a vőlegény es, hogy lássa, *valami* nem érte-é (Gyergyó-Szt.-Miklós, 8 : 89.). Vaj éccér más világról gondolkoztál-e? (Vadr. 357.). *Egy kicsid sebesebbre* nem vehetnéd-é (uo.). Valaha csináltál-e jót? (358.). Adj nekem egy huszast, kincsem! — *Kettő* nem kellene-e? (Vadr. 363.). Hát Doborkának *valamit* nem izensz-é? (363.). Ne ügessen kjed ojan erősen! *lassabacsán* nem lehetne-é? (366.). Az ördög: Hát *valamit* tudsz-e mondani a négyre? (487.). Egy uraság kérdekte, hogy a tavaj *nálatok* vót-e sok eső? (Tréf. népm.). Hát *ti* nem láttátok az én édesemet Vajda Benedeket? . . . Hát *ti* megmogyátok amit én izenek? (Karácsonyf. 7 : 191.). *Kejmeteknek* vala gyülése (találkozott-e) Antónnal? (Rubinyi II : 11.).

Eddigi példáink, amelyekben mellékes elemek az igés szólam előtt foglalnak helyet, mind azt látszanak bizonyítani, hogy a székelység a főszólamot a mondat végére szereti kitolni. De kétségkívül nem minden efféle jelenséget szabad e törekvésre visszavezetnünk. Hiszen, amint jeleztük, a legműveltebb ember beszédjének szórendje sem felel meg a logika követelményeinek, és legkevésbé az egyes szólamok elrendezése tekintetében. Csupán azt akartuk megvizsgálni, minő viszonyban áll a székelység szólamrendje a logikaival, és eredményül azt mondhatjuk, hogy ennél sokkal szabadabbnak mutatkozik, és hogy részben az a törekvés érvényesül, hogy a főszólamot ne kövesse sok más szólam; talán hogy az állítás benyomása annál elevenebb maradjon, különösen a felszólító és kérdő mondatban. Hogy azonban nem tisztán ez okozta az említett jelenséget, semmi sem bizonyítja jobban annál, hogy bizony sokszor találkozunk ellenkezőjével is, hogy tudniillik a lélektani alany hátra van vetve. Így a nyelvtani alany hátravetését olyan esetben, amikor a köznyelv az igés szólam elé tenné, a következő példákban találjuk:

Édes néném, tudom, hogy megcsufol *ked* (Mikes IV.). Egy királyhoz illenek *ezeknek nagy pompájuk, gazdagságok, nagy udvarok* (VII.) és ha ide nem hittak volna is, csak kételen lett volna Franciaországból kimenni *az urunknak* (XIV., dativus, de azért a nyelv alanyának érzi). Aki is nagy veszedelemre adta magát, és akit minden rejtekben megkerestek *a muszkák*, de már késő volt; mert a kalitkából kiszaladt volt *a madár* (CVI.). Micsoda nagy gonddal táplálja és örzi *egy tyúk* a fiait (CVIII.). Evvel béperelte *a kocsmáros* az oláhfali embért, hogy a disznyót fizesse meg (Csik, 24:586.). A disznyó odament s megrugta *a ló*, hogy megdöglött (uo.). Megeresztí a csapat; s amint vékonyan folydogálna *a bor* ahajt a hordó mellett lévő káposztáskádra leült (Gyergyó-Szt.-Miklós 8 : 89.). Bögött ahajt éd's apám a seregélyekér, hát megsajnáltam (Kibéd, Tréf. népm. 76.) Födhöz vágta *az ördög* a zsákját (Maros-Torda, 25 : 574.). mert erőst ki vót agyulva *a királyfi* a sok utazástól (29 : 43.). Éccé gondöja *ápám uram* (Zetelaka, 2:88.). Mikö nem ákárná *a két ménös* a szekeret bírni, ütni-vágni kezdte *ö kigyélme* (Korond, 4 : 141.). Ki akarták tagadni mindenből *az apja, az anyja*, hogyha hézzá nem mönyön ahhoz a legénhöz (Vadr. 477.). Megszökte magát eccöribe e'futott a paphoz *a diák* (478.). Mikor meghaltán *ez ember* aszt, felszökött (31 : 147, moldv. csángó). Mikor halta *aembër*, ke csak harminc évig kell éljen (31 : 147.). Mikor halta *a mágár*, ke kilencven esztendeig ket ilyen (uo.).

Az idézett példákban nem azt az esetet látjuk, amelyben elbeszélés kezdetén, amikor lélektani alany nincs, az ígés szólam áll elül, pl. Ment *az isten* Szenpietervel zuton (Rub. 1 : 34.). Vagy a mese egy újabb szakaszának megkezdésekor: Megérkezik *a szénás szekér* (Arany-Gy. Népk. 1 : 422.).

A határozó szokatlan hátravetését az alábbi példákban látjuk:

Reggel a communióra készülvén *ájtatosan*, parancsolja egyik szolgájának, hogy menjen kaikért (Mikes, XXXI. Az állapothatározó rendesen megelőzi az ígés szólamot, mert az állapot nem épen a cselekvést, határozza meg közelebről, hanem mint a locativus és a 'mikor'? kérdésre felelő időhatározó, az egész állításra vonatkozik). Csak azt felelék *erre* (XXXVI.). Azonkívül a gályavonás igen nehéz munka, aki azt nem látta, nem lehet *annak* azt kigondolni (XXXVI.). már csak megyek az mint lehet, lehetetlen volna *neked* most utaznod (Apor lev. 159.). Bátosban lakám *májusnak közepéig*, sok járásom volt *az egész télen*, mert Besztercére is *gyakorta* kellett mennem (Cserei 471.). de ez a bor öllő méreggel lesz edzve, s hogy ha iszik *abból*, szörnyü halált iszik (Kibéd, 29 : 45.). Zugatni kezdik, hogy mahónap papnak tészik. Az apja *akkor* meghal (Vadr. 478.). A szegény legény kiment *nagy morgolódvá* a házbó (484.). Hanem a faluba kibéröltek egy tisztességös házat a mennyasszony pénziből, beszállottak *abba* (486.). De a legény csak szunnyadott a fa alatt *örökkéig* (Agyagf. Tréf. nm. 78.).

Rendes az ígés szólammal való kezdés, ha az ige nyomatékos, továbbá némely közmondásban, szembeállításnál és ami-



kor az ige meg az alany mintegy állandó, megcsontosodott kifejezést, szólásmódot alkot.

Jovallotta az atyám a fejedelemnek, ne menjenek a hidra (Cserei 11.). Könnyű a kutyának ugatni (1 : 130.). Fordítása van minden dolognak (1 : 225.). Lábáról fejk a lovat, hátáról a birkát (Háromszék 4 : 96.). Dolgozz, met ha nem zsákha a fejed, tarisznyába a lelked (Erdöv. Olasztelek, 14 : 89.). Van kosara, de nincs bogara (1 : 130.). Kapuba kell a legügyesebb embert állítani (Háromsz. 4 : 186.). Nehéz ott lopni, a hol a gazda is tolvaj (uo.) A mej követ sokat hengergetnek, nehezen mohosodik az meg (Hsz. 4 : 187.). Esze van a magyarnak s él vele (Kr. 366.). Kárba mennyen minden fáradságod (Kr. 363.).

Nem mind bíró, kinek [pálca van a keziben] (Háromszék, 4 : 187.). Jé hol ess bé? — ott, hol [likas a ház] (Vadr. 363.). Búsul, mint akinek [megette a pitye a kását] (26 : 380.).

Egyenként kaphatók az Athenaeumnál s Magyar Nyelvőr kiadóhivatalában.

# NYELVÉSZETI FÜZETEK

## MONOGRÁFIÁK GYŰJTEMÉNYE

	Kor.		Kor.
1. <i>Simonyi Zs. A magyar szórend szótáriró.</i>	1.50	32. <i>Viski K. A tordai nyelvjárás</i>	1.—
2. <i>Simai Ó. Márton József mint szótáriró.</i>	1.50	33. <i>Beke Ö. Kemenesalja nyelve</i>	1.—
3. <i>Kocsis Lénárt. A mondatrészek Brassai mondatelméletében.</i>	1.50	34. <i>Horváth E. A bakonyfaljai nyelvjárás</i> (Térképpel és rajzokkal). Ara	2.—
4. <i>Simonyi Zs. Tréfás népmesék és adomák.</i> Nyelvjárási olvasókönyv	1.50	35. <i>Szolár F. Jelentés-tanulmányok az asszimilációs jelentésváltozásról</i>	1.—
5. <i>Simonyi Zs. Az új helyesírás szövege és magyarázata.</i> Ara vászonborítékban	1.50	36. <i>Szerenley Császár L. Jelentés-tanulm. a kompl. jelentésváltozásról</i>	1.—
6. <i>Rubinyi Mózes. Két tanulmány.</i> Grimm és Révai. A Mondolat	1.—	37. <i>Bacsó Gy. Az adavidéki nyelvj.,</i> főtekintettel a mondattani sajátosságokra	1.—
7. <i>Gombocz Z. Nyelvtörténet és lélektan</i>	1.—	38. <i>Szabó S. A szigetközi nyelvj.</i>	1.—
8. <i>Simonyi Zs. Helyes magyarság.</i> Vászonkötésben	3.—	39. <i>Vikár B. A regös ének</i>	1.—
9. <i>Varga I., Szabó D., Kertész M. Nyelvjárási tanulmányok</i>	1.50	40. <i>Édes J. A Balatonfelvidéki népi nyelv</i>	1.—
10. <i>Nagy S. A váci nyelvjárás</i>	2.—	41. <i>Buzás Gy. A németes összetételek története</i>	1.—
11. <i>Simonyi Zs. Elvonás</i> (elemző szóalkotás)	1.50	42. <i>Fest S. A hangátvetés a magyar nyelvben</i>	1.—
12. <i>Székely Á. Alanytalan mondataink alanyáról</i>	1.50	43. <i>Galambos D. Tanulmányok a magyar relativum mondatánáról</i>	1.—
13. <i>Erdélyi L., Horgor A., Szemkő A. Nyelvjárási tanulmányok</i>	1.50	44. <i>Krűuter F. A mássalhangzók hasonulása a magyarban</i>	1.—
14. <i>Simai Ó. Dugonics mint nyelvújító</i>	1.50	45. <i>Pálfi M. Kolozsvári glosszák</i>	1.—
15. <i>Simonyi Zs. A Nyelvtörténeti Szótárról.</i>	1.—	46. <i>Melich J. A magyar szótáriróadalom.</i> I.	4.—
16. <i>Berze Nagy J. A hevesmegyei nyelvjárás</i>	1.50	47. <i>Simonyi Zs. Igenévi szerkezetek.</i> Ara fűzve	1.—
17. <i>Beke Ö. A pápavidéki nyelvj.</i>	2.—	48. <i>Szabó L. A nagykanizsai nyelvjárás</i>	1.—
18. <i>Gácsér J. Telegdi Miklós nyelve kül. tekintettel a mondatanra.</i>	2.—	49. <i>Laczkó G. Játszi szóképzés.</i>	1.—
19. <i>Valló A., Agner L., Szenttamási J. és Stan V. Kölcsönös hatások a hazai nyelvek közt</i>	1.50	50. <i>Klemm I. Baróti Szabó Dávid nyelve nyelvújítási szempontból.</i> Ara	1.—
20. <i>Szács I. és Gencsy I. Nyelvjárási tanulmányok</i>	1.50	51. <i>Batta B. A melléknévi mondatok népies használata</i>	1.—
21. <i>Kertész M. Analógia a mondat-szerkesztésben</i>	2.—	52. <i>Vass J. Fejezetek a népi nyelv mondatánából</i>	1.—
22. <i>Vértés J. A gyermeknyelv hangtana.</i>	1.—	53. <i>Dénes Sz. Kossuth, a szónok</i>	1.—
23. <i>Szeglet István. A főnévi igenév Arany Jánosnál</i>	1.—	54. <i>Kulsár Gy. A magyaros írásművészet főkérdései.</i>	1.—
24. <i>Réger B. A határozott névmutató.</i>	1.50	55. <i>Csűrű B. Teleki József gróf mint nyelvész</i>	1.—
25. <i>Beke Ö. dr. A vogul határozók.</i> Ara	2.—	56. <i>Madai Gy. A hajdúk beszéde.</i>	1.—
26. <i>Oláh G. A debreceni nyelvj.</i>	1.50	57. <i>Vass B. A nagykovácsi nyelvjárás</i>	1.—
27. <i>Nádai P. A magyar népetimológia</i>	1.—	58. <i>Prohászka J. Petőfi költői nyelvének fősajátságai</i>	1.—
28. <i>Simonyi Zs. Az ikés ragozás története</i>	1.—	59. <i>Réthei Prikkel M. Csúzy Zsigmond szavai</i>	1.—
29. <i>Böszörményi G. A jánosfalvi nyelvjárás</i>	1.—	60. <i>Réthei Prikkel M. Sándor István nyelvtudománya.</i>	1.60
30. <i>Geleji Katona I. Magyar grammatikátska</i>	1.—	61. <i>Viski K., Borbély I. Régi szentírásfordítások.</i>	1.—
31. <i>Teley I. A tárgyeset Arany Jánosnál</i>	1.—	62. <i>Gesztesi Gyula. Csokonai és a nyelvújítás.</i>	1.—
		63. <i>Csüri B. Az ige</i>	1.—

